

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

MENŲ FAKULTETAS

Laura Rimkutė

**GYVENSENOS YPATYBĖS ŽEMUOSIUOSE ŠANČIUOSE
URBANISTINĖS IR ARCHITEKTŪRINĖS RAIDOS KONTEKSTE**

Magistro baigiamasis darbas

Kultūros paveldo ir turizmo studijų programa, valstybinis kodas 621V72002

Paveldo studijų kryptis

Vadovė: prof. dr. Nijolė Lukšionytė

(Mokslinis ir pedagoginis laipsnis, vardas, pavardė)

.....

(Parašas) (Data)

Apginta: Menų fakulteto dekanė doc. dr. Ina Pukelytė

(Mokslinis ir pedagoginis laipsnis, vardas, pavardė)

.....

(Parašas) (Data)

Kaunas, 2014

TURINYS

GYVENSENOS YPATYBĖS ŽEMUOSIUOSE ŠANČIUOSE URBANISTINĖS IR ARCHITEKTŪRINĖS RAIDOS KONTEKSTE

SANTRAUKA / 3

SUMMARY / 4

ĮVADAS / 5

1. ŽEMŲJŲ ŠANČIŲ ISTORIJA IR URBANISTINĖ RAIDA / 10

1.1 Priemiesčių kūrimasis ir jų įtaka miestovaizdžiui / 10

1.2 Šančių istorija iki 1919 m. / 11

1.3 Šančiai Pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpiu / 13

1.4 Sovietmetis Šančiuose / 14

1.5 Žemųjų Šančių išplanavimas iki 1919 m. / 15

1.6 Žemųjų Šančių plėtotė Pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpiu / 15

1.7 Žemųjų Šančių gatvių tinklo pokyčiai sovietmečiu / 20

2. ŽEMŲJŲ ŠANČIŲ ARCHITEKTŪRINIAI YPATUMAI / 23

2.1 Mediniai namai Lietuvos miestovaizdyje / 23

2.2 Žemųjų Šančių mediniai pastatai iki 1919 m. / 25

2.3 Žemųjų Šančių mediniai namai iki 1940 m. / 31

2.4 Medinių gyvenamųjų namų statyba Žemuosiuose Šančiuose sovietmečiu / 41

3. GYVENSENOS YPATUMAI ŽEMUOSIUOSE ŠANČIUOSE / 43

3.1 Gyvenamos vietos įtaka žmonių gyvenimui lokalinės istorijos kontekste / 43

3.2 Gyvenimo Žemuosiuose Šančiuose atspindžiai Pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpio spaudoje / 45

3.3 Gyvenimas Žemuosiuose Šančiuose sovietmečiu ir dabar / 49

3.4 Architektūrinės – urbanistinės struktūros ir vietinės gyvenamosios ypatybių tarpusavio sąveika / 55

IŠVADOS / 58

ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS / 60

ILIUSTRACIJŲ SĄRAŠAS / 63

PRIEDAI / 66

SANTRAUKA

Laura Rimkutė: Gyvensenos ypatybės Žemuosiuose Šančiuose urbanistinės ir architektūrinės raidos kontekste: kultūros paveldo ir turizmo programos magistro baigiamasis darbas / mokslinis vadovas prof. dr. Nijolė Lukšionytė. Vytauto Didžiojo universitetas. Menų fakultetas. – Kaunas, 2014

Lietuvos miestų priemiesčiai nėra susilaukę didelio mokslininkų dėmesio. Daugiausia tyrinėjami senamiesčiai, naujamiesčiai ir kiti vertingų architektūrinių savybių turintys rajonai. Tuo tarpu miestų pakraščiai užmirštami. Žemieji Šančiai yra nagrinėti istoriniu požiūriu, taip pat kaip Kauno tvirtovės dalis, tačiau apie urbanistinę raidą ir medinio užstatymo ypatybes, informacijos beveik nėra.

Žemieji Šančiai pasižymi savitu urbanistiniu tinklu, kuris nuo XIX a. pab. klostėsi savaimingai. Nors Pirmosios Lietuvos Respublikos metu buvo bandymų priemiestį perplanuoti, tačiau dėl tankaus rajono užstatymo, to padaryti nepavyko.

Žemuosiuose Šančiuose dominuoja medinis užstatymas. Pagrindiniai pastatų tipai: sodybiniai ir nuomojami namai. Vietomis yra išlikęs ir miestiečio namo tipas. Juozapavičiaus prospekte stovi išlikę carinės Rusijos laikotarpiu statyti puskarininkių ir geležinkeliečių namai. Daugelis namų praradę savo autentiškumą, renovuoti panaudojant šiuolaikines, ne itin tinkamas statybines medžiagas. Kai kurie namai turi keletą savininkų, kurie namų fasadus remontuoja padrikai, nederindami vienas su kitu. Todėl kartais namai atrodo neestetiškai, primena „kregždžių lizdus“.

Žemųjų Šančių istorinės, urbanistinės ir architektūrinės savybės nulėmė tam tikrus gyvensenos ypatumus. Tankus užstatymas suformavo glaudžius santykius su kaimynais, skurdesnio ir žemesnio socialinio sluoksnio gyvenamos vietos įvaizdis nulėmė savitą vietinių gyventojų mentalitetą, prie namų esantys žemės sklypai suteikė galimybes ūkininkauti. Tad Žemieji Šančiai išsiskiria kitų Kauno priemiesčių kontekste.

Šio darbo objektas yra Žemųjų Šančių, kaip specifinio gyvenamojo arealo, planavimo struktūros ir pastatų raidos ypatybės. Tikslas natūroje išnagrinėti priemiesčio urbanistinę ir architektūrinę raidą bei ištirti Šančių istorinės sanklodos ir gyventojų santykio su aplinka ypatumus. Ši tema yra aktuali, nes Šančių gyvensenos ypatumai priklauso nematerialiajam kultūros paveldui. Be abejo, jie turi materialiąją išraišką, nes yra nulemti specifinių urbanistikos ir architektūros veiksnių. Medžiaginio ir nemedžiaginio paveldo simbiozė formuoja lokalinius vietovės kasdienybės savitumus, kurie praturtina miesto istorijos tyrimus.

SUMMARY

Laura Rimkutė: Lifestyle peculiarities in Žemieji Šanciai in context of urban and architectural development: Master's thesis of cultural heritage and tourism program/ scientific supervisor: Prof. Dr. Nijolė Lukšionytė. Vytautas Great University, Faculty of Arts. - Kaunas in 2014.

Suburbs of Lithuanian cities did not gain scientists' considerable attention. Old towns, new towns and districts with other valuable architectural features are the most explored. Meanwhile, fringes of cities are forgotten. Žemieji Šanciai were researched in accordance with historical approach, as well as part of the Kaunas fortress, but there is almost no information about urban development and peculiarities of wooden building.

Žemieji Šanciai has a distinctive urban network, which since the end of nineteenth century has developed self-contained. Although during First Republic of Lithuania it has been trying to redesign the suburbs, but due to dense built-up area, it was failed.

Wooden buildings are dominated in Žemieji Šanciai. The main building types are homestead and rented houses. Townsman house type also remained in some places. In Juozapavičiaus avenue houses of non-commissioned officers and railway workers are standing remained and they were built during Tsarist Russia. Many houses have lost their authenticity and were renovated using modern, not very suitable for building materials. Some houses have several owners, which repair their house facades disconnectedly, do not combine one with another. So sometimes houses look non-aesthetic, remind „nests of swallows”.

Historical, urban and architectural features of Žemieji Šanciai have determined certain lifestyle peculiarities. Dense building formed close relationship with the neighbors, residence image of poorer and lower social class determined a peculiar mentality of the locals, ground near houses provided opportunities for farming. So Žemieji Šanciai stands out in the context of other Kaunas suburbs.

The object of this thesis is planning structures and buildings development peculiarity of the Žemieji Šanciai as specific residential habitat. The aim of this study is in nature to investigate urban and architectural development of suburb and to examine peculiarities of Šanciai historical organizational models and residents' relationship with the environment. This theme is topical because Šanciai lifestyle peculiarities belong to immaterial cultural heritage. Of course, it has material expression, because it is determined by specific urban and architectural factors. Symbiosis of material and immaterial heritage forms local peculiarities of vicinity routine, which enrich the city's history research.

IVADAS

XX a. pirmojoje pusėje sparčiai plečiantis miestams, prie jų buvo prijungiami istoriškai susiklostę priemiesčiai, tad mieste susiformavo vis naujos teritorijos, kurios laikui bėgant įgavo charakteringų bruožų (pramonės, darbininkų, tarnautojų, geležinkelininkų). Istoriniai priemiesčiai – daugelio šiuolaikinių miestų atributai, sudėtinės jų dalys ir urbanistinės visumos elementai. Priemiesčiai miestų vystymosi procese atlieka įvairialypes funkcijas gyvybiškai svarbiose ekonominės, gynybinės, kultūrinės, socialinės ir kitose veiklos srityse. Konkrečių priemiesčių funkcijų ir užduočių vykdymą diktuoja demografinė, ekologinė, ekonominė ir politinė miestų ir valstybės padėtis, o miesto centrų ir priemiesčių santykiai formuojasi abipusiai naudingais pagrindais¹. Priemiesčio specifika formavo vietos gyventojų pasaulėžiūrą ir kultūrą. Tai ypač pastebima kalbant apie senuosius priemiesčius, kurie dar nėra pakankamai tyrinėti. Daugelis Europos miestų tokių teritorijų jau nebeturi – jos buvo sugriautos karų arba sunyko pačios. Dėl lėtesnių Lietuvos miestų augimo tempų, kai kurie priemiesčiai čia išliko iki šių dienų². Platesni duomenys apie juos atskleistų miesto kasdienybės istorijos paveldą ne tik urbanistinėje ir architektūrinėje, bet socialinėje bei kultūrinėje plotmėse. Tai ypač svarbu šiuolaikiniame globalizacijos apimtame pasaulyje kaip kultūrinio identiteto dalis, o istoriniai priemiesčiai yra Lietuvos miestų kultūrinio paveldo dalis, kuri turi istorinę, urbanistinę socialinę, socialinę – ekonominę vertes³.

Magistro darbui pasirinkti Žemieji Šančiai – vienas iš Kauno istorinių priemiesčių, pasižymintis savaimingai susiklosčiusiu urbanistiniu vaizdu. XX a. pr. iš kaimo atvykę žmonės, besitikintys mieste rasti laimę, o taip pat Šančių įmonėse dirbantys darbininkai pirkė žemės sklypus iš dvarininko Sergejaus Fanstilio ir statėsi juose namus. Nors miesto valdžia reikalavo laikytis tam tikrų planavimo principų, tačiau žemė buvo parduodama pagal pirkėjo finansines išgales, tad sklypai buvo nevienodo dydžio, kartais viename jų pastatomi keli namai. Be to, iki 1919 m. Žemieji Šančiai nepriklausė Kauno miestui, tad griežti miesto statybai keliami reikalavimai negaliojo. Nors Pirmosios Lietuvos Respublikos metu buvo susirūpinta Žemųjų Šančių perplanavimu, tačiau dėl tankaus užstatymo jau nebebuvo įmanomi pertvarkymai ir priemiestis toliau klostėsi savaime. Dėl to, kad čia kūrėsi darbininkai ir žemesnio socialinio sluoksnio žmonės, namai lyginant su kitais Kauno priemiesčiais (pvz. Žaliakalniu, Panemune) buvo paprastesni. Todėl tik vietomis Žemuosiuose Šančiuose galima pamatyti Tarpukario Kauno medinei architektūrai būdingų bruožų turinčių

¹ Sarcevičius S., Lukiškių priemiesčio rytinė dalis iki XVII a. vid. archeologijos duomenimis, *Miestų praeitis*, Nr. 3, Vilnius, 2012.

² Dijokienė D., *Urbanistinis istorinių priemiesčių paveldas*, Vilnius, 2009., p.9.

³ Ten pat, p. 17, 165.

namų. Likusieji namai artimi etninei provincijos miestelių architektūrai. Tokiu būdu Žemųjų Šančių priemiestis įgijo tik žemesniojo socialinio sluoksnio žmonėms tinkamos gyventi vietos įvaizdį. Sovietmečiu išdygę nauji daugiabučiai turėję komunalinius patogumus (vandentiekis ir kanalizacija, centralins šildymas) dar labiau kontrastavo su krosnimis šildomais mediniais namais be vandentiekio, su lauko išvietėmis. Tam, kad darbininkų nereikėtų vežioti į darbo vietas, fabrikai buvo statomi arti gyvenamųjų kvartalų, tad aplinka buvo gerokai užteršta. Daugėjant gyventojų, ir taip jau nedideli namai būdavo padalinti kelioms šeimoms. Žmonės įsikurdavo net kiemuose esančiuose ūkinės paskirties pastatuose. Tokiame įvairios struktūros pastatų tankumyne nebeliko aiškios architektūrinės stilstikos bruožų. Stokodami lėšų, gyventojai patys prisistatydavo priestatus, ūkinius pastatus modifikuodavo į gyvenamuosius, remontui naudodavo prastas medžiagas ir pan. Sovietmečiu čia išliko tarpukario Šančiams būdingos kaimiško gyvenimo liekanos: buvo laikomi naminiai gyvuliai, paukščiai, auginamos daržovės, veisiami sodai. Taip praktiškai greta miesto centro susiklostė pramoninis – gyvenamasis rajonas, turintis ryškių kaimiškos gyvensenos ypatumų.

Sociokultūrine prasme istoriniai priemiesčiai – tai demografiniai centrai, kurių vystymosi pradiniam etape daugumą sudarė skirtingų arba vieno socialinio sluoksnio (tautybės, konfesijos, tos pačios veiklos) atstovai, o priemiesčiams vystantis susiformuoja įvairialypis (margas) socialinių sluoksnių ir tautybių konglomeratas. Juose koncentravosi mažesnis gyventojų kiekis nei centrinėse miestų dalyse. Tokie kriterijai būdingi daugeliui Europos miestų priemiesčių⁴, tačiau nuo panašaus pobūdžio pramoninių priemiesčių didesnė Europos valstybėse, iš dalies ir Vilniuje, Šiauliuose, Šančiai ir skyrėsi tuo, kad darbininkai gyveno ne daugiabučiuose, o turėjo savo medinius namukus su žemės sklypeliais. Taip, tik miestui būdingas darbininkų sluoksnis, neatitrūko nuo Lietuvai būdingo žemdirbiško prado. Tokiu būdu savaimingai besiklostantis Šančių užstatymas darė įtaką gyventojų mentalitetui, tarpusavio santykiams. Šie aspektai išskyrė Žemuosius Šančius iš kitų Kauno priemiesčių. Gyvensenos ypatumų atskleidimas ir analizė priklauso nematerialiajam kultūros paveldui, kuris dažnai vis dėlto reiškiasi per medžiaginius faktus. Toks miesto kasdienybės paveldas, darbe bandomas tyrinėti pasitelkiant tarpukario ir sovietmečio spaudą bei autentiškus pačių gyventojų pasakojimus. Tai lokalinė istorija, vaizdžiai atskleidžianti žmonių ryšį su konkrečia vieta. „Kasdienybės pasakojimų“ sluoksnis darbe siejamas su urbanistine bei architektūrine raida, kaita. Magistriniame darbe siekiama kompleksiskai pažvelgti į Šančių lokalinį specifiškumą.

⁴ Sarcevičius S., Lukiškių priemiesčio rytinė dalis iki XVII a. vid. archeologijos duomenimis, *Miestų praeitis*, Nr. 3, Vilnius, 2012.

Literatūros apie Žemuosius Šančius nėra daug. Dažniausiai apie Šančius fragmentiškai užsimenama bendroje istoriografijoje apie Kauno miestą. Susipažinimui su Šančiais yra skirta J. Vanago knyga „Šančių praeities takais“⁵. Nors joje daug faktų, išsamiai apžvelgta Šančių istorija, tačiau tai daugiau paties autoriaus vaikystės atsiminimų fragmentais paremtas darbas. Dar šiek tiek apie Šančius galima rasti informacijos sovietmečiu išleistuose leidiniuose apie Kauną: „Kaunas“⁶, „Kaunas: praeitis, dabartis, ateitis“⁷, taip pat P. Juozapavičiaus kraštotyriniame leidinyje „Kaunas ir jo apylinkės“⁸. Visuose šiuose leidiniuose Šančiai vaizduojami kaip proletariškas rajonas, kuriame Pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpiu buržuazija išnaudojo darbininkus.

Urbanistinė Žemųjų Šančių raida beveik netyrinėta, tik Kazimieras Šešelgis pateikia XIX a. pabaigos Šančių žemės planą⁹. Šančių raidai miesto planuose atsekti padėjo Kauno apskrities archyvo išleistas leidinys „Kauno miesto planai XIX a. – XX a. I p.“¹⁰. Nors planai skirti centrinei miesto daliai, tačiau kai kuriuose matyti ir periferinės zonos. Bendram susipažinimui su istorinių priemiesčių raida ir ypatybėmis panaudoti D. Dijokienės straipsniai¹¹. Remtasi ir tos pačios autorės monografija „Urbanistinis istorinių priemiesčių paveldas“¹², kurioje fragmentiškai užsiminta apie Žemuosius Šančius. Apie gatvių padėtį ir jų planavimo reikalus Pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpiu, nemažai informacijos buvo rasta Kauno apskrities archyvo Statybos valdybos bylose.

Susipažinimui su carine medine architektūra tiko N. Lukšionytės monografija „Gubernijos laikotarpis Kauno architektūroje“¹³. Suvokti Žemųjų Šančių architektūrinę raidą bendrame Kauno kontekste padėjo knyga „Kauno architektūra“¹⁴. Tarpukario gyvenamųjų namų statybos ypatumus nušvietė V. Švipo knyga „Miesto gyvenamieji namai“¹⁵. Nors joje esantys nurodymai gyvenamųjų namų statybai remiasi užsienio pavyzdžiais ir aukštais reikalavimais, todėl praktikoje nebuvo beveik įgyvendinami, tačiau knygoje yra užuominų ir apie realią situaciją. Tiriant Žemųjų Šančių pastatus, pasitarnavo Kauno medinės

⁵ Vanagas J., *Šančių praeities takais*, Kaunas, 2009.

⁶ Abramauskas S., Černeckis V., Gulbinskienė A., *Kaunas*, 1968.

⁷ Gulbinskienė A., Černeckis V., Kežinaitis P., *Kaunas: praeitis, dabartis, ateitis*, Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1960.

⁸ Juozapavičius P., *Kaunas ir jo apylinkės*, Kaunas, 1980.

⁹ Šešelgis K., *Lietuvos urbanistikos istorijos bruožai*, Vilnius, 1996.

¹⁰ *Kauno miesto planai XIX a. – XX a. I p.*, Kaunas, 2007.

¹¹ Dijokienė D., Istoriniai priemiesčiai senamiesčių struktūroje, *Urbanistika ir architektūra*, Vilnius, 2009, 33 (2), p. 92 – 99; Dijokienė D., Vilniaus istorinių priemiesčių genezės, raidos ir vertybių ypatumai, *Urbanistika ir architektūra*, Vilnius, 2006, XXX tomas, Nr. 2, p. 78 – 86.

¹² Dijokienė D., *Urbanistinis istorinių priemiesčių paveldas*, Vilnius, 2009.

¹³ Lukšionytė N., *Gubernijos laikotarpis Kauno architektūroje*, Kaunas, 2001.

¹⁴ *Kauno architektūra*, Vilnius, 1991.

¹⁵ Švipas V., *Miesto gyvenamieji namai*, Kaunas, 1933.

architektūros duomenų bazė „Archimedė“¹⁶. Joje rasta daug naudingos medžiagos apie medinių namų architektūrinius bruožus, klasifikaciją ir t.t.

Pirminės informacijos apie Žemuosius Šančius šaltinis – Pirmosios Lietuvos Respublikos periodika. Joje gausu žinučių iš minimo laikotarpio Žemųjų Šančių gyvenimo kasdienybės. Neretai žinučių laikraščiuose autoriai patys šančiškiai. Būtent tai padėjo susidaryti išsamų vaizdą apie rajono gyventojų gyvenimo aplinkybes praeityje.

Analizuojant komunikacinę atmintį, remtasi Jan Assmann teorijomis¹⁷. Lokalinės istorijos samprata analizuota remiantis mokslinių straipsnių rinkiniais skirtais šiai temai¹⁸.

Šio darbo objektas – Žemųjų Šančių, kaip specifinio gyvenamojo arealo, planavimo struktūros ir pastatų raidos ypatybės.

Tikslas – natūroje išnagrinėti priemiesčio urbanistinę ir architektūrinę raidą bei ištirti Žemųjų Šančių istorinės sanklodos ir gyventojų santykio su aplinka ypatumus.

Tikslo įgyvendinimui išsikelti šie uždaviniai:

- ❖ Išnagrinėti Žemųjų Šančių priemiesčio užstatymo istorinę raidą;
- ❖ Natūroje atlikti architektūrinių objektų tyrimą ir įvertinti skirtingų laikotarpių architektūrai būdingus bruožus;
- ❖ Išanalizuoti Žemųjų Šančių gyventojų gyvensenos ypatybes šiuo metu.
- ❖ Ištirti Žemųjų Šančių architektūrinės - urbanistinės struktūros ir vietinės gyvensenos ypatybių tarpusavio sąveiką.

Rengiant šį darbą, pasinaudota istorijos ir sociologijos mokslų žiniomis. Pagrindiniai tyrimo metodai - anketavimas, pusiau struktūruotas interviu, pokalbis. Interviu atlikti atsitiktinės atrankos būdu, pagal kurį pasirinkti vyresnio amžiaus žmonės. Gauta medžiaga apdorota istorinės - lyginamosios analizės metodu. Architektūrinė raida tyrinėta remiantis natūros duomenimis: išaiškinta užstatymo raida, pastatai klasifikuoti pagal tipologiją, stilistiką. Nustatytos dominuojančios tendencijos.

Tyrimas apima Šančių chronologinę raidą nuo 1919 metų iki šių dienų. Tačiau kalbant apie rajono istoriją, bus minimi ir senesni laikai kadangi istorinėje erdvėje vykę įvykiai padarė didelę įtaką gyventojams, juos būtina priminti. Tuo tarpu empirinė tyrimo dalis (apklausos, interviu) apims naujesnius laikus, nes nebeįmanoma rasti Pirmosios Lietuvos Respublikos pradžią menančių liudininkų.

Natūros tyrimai atlikti ne visoje Žemųjų Šančių teritorijoje, bet pietvakarinėje rajono dalyje, esančioje tarp A. Juozapavičiaus prospekto ir Nemuno. Ši vieta pasirinkta neatsitiktinai. Urbanistiniu požiūriu ši teritorija yra unikali, kadangi gyvenamųjų namų tankis

¹⁶ <http://www.archimede.lt/> [žiūrėta 2013.11.11]

¹⁷ Assmann J. *Communicative and cultural memory*, Berlin, New York, 2008.

¹⁸ *Lokalių bendrijų tarpdalykinių požiūrių*, Vilnius, 2004.; *Lietuvos lokalių tyrimų padėtis*, Vilnius, 2005.

didelis, gatvės ypač siauros, o namų architektūriniai bruožai saviti. Ši teritorija nėra didelė. Ji praktiškai apima pusę Žemųjų Šančių rajono. Pasirinktas kompaktiškas arealas leido nuosekliau įsigilinti į urbanistinę sanklodą bei pastatus, užmegzti palankų kontaktą su respondentais.

Kaip pasakojimo apie šį lokalų darinį kontekstas, be abejo, iškilis ir pramoninių pastatų, o juolab kareivinių ir kitų Kauno tvirtovės objektų temos. Jas paliesime tiek, kiek jos susijusios su nagrinėjamos teritorijos reiškiniiais ir procesais. Platesnis šių Šančiams būdingų objektų atskleidimas išeina už pasirinktos temos ribų.

Darbą, be įvado, išvadų, literatūros bei šaltinių sąrašo, sudaro trys dalys. Pirmojoje apžvelgiama Žemųjų Šančių istorija ir urbanistinė raida, antrojoje analizuojamos medinės architektūros ypatybės ir pateikiama fotofiksacija. Trečiojoje dalyje apibendrinti interviu duomenys apie gyvenamosios ypatumus Žemuosiuose Šančiuose ir išanalizuojama kokius gyvenamosios išskirtinumus nulėmė priemiesčio urbanistinė ir architektūrinė sankloda.

1. ŽEMŲJŲ ŠANČIŲ ISTORIJA IR URBANISTINĖ RAIDA

1.1 Priemiesčių kūrimasis ir jų įtaka miestovaizdžiui

XIX a. viduryje, industrinės revoliucijos pasekmės keitė miestų urbanistinę struktūrą visoje Europoje. Tam įtakos turėjo gyventojų skaičiaus didėjimas, išaugusi pramonė ir gamybos sistemų mechanizavimas, migracija iš kaimo į miestą¹⁹. Į miestus atsikėlę gyventojai nuomodavosi ar pirkdavo būstus ir ten koncentruodavo savo šeimos privatų gyvenimą. Taip pamažu visuomenėje įsivyravo privačios nuosavybės idėjos, kurios realizavosi šalia miesto esančiose teritorijose. Nors priemiesčiai įvairiose šalyse skyrėsi: Jungtinėse Amerikos Valstijose ir Kanadoje jie išsiskyrė atviromis dekoratyvinėmis pievelėmis ir plačiomis gatvėmis, o Europoje namais pasislėpusiais už tvorų, tačiau visų jų paskirtis buvo vienoda – suteikti gyventojams galimybę gyventi be miesto triukšmo ir dūmų. Dar viena priežastis skatinusi priemiesčių augimą, buvo automobilio išradimas, kuris leido jo savininkui gyventi toliau nuo darbovietės²⁰. Taip naujų technologijų išradimas suformavo visiškai naują miesto urbanistinį, socialinį, kultūrinį veidą, kuris dabar jau neatsiejamas nuo miesto paveldo tyrimų.

Istorinių priemiesčių urbanistinius ypatumus nulėmė daugelis veiksnių: padėtis miesto atžvilgiu, gamtinės sąlygos, keliai jungę miestą su išoriniu pasauliu, gynybiniai miesto įtvirtinimai, gyventojų tautinė – socialinė sudėtis, priemiesčio funkcija, juridinė priklausomybė²¹. Priemiesčiai atlieka svarbų vaidmenį miesto urbanistiniuose ir architektūriniuose tyrimuose, kadangi egzistuoja glaudus kompozicinis ir funkcinis ryšys tarp istorinio miesto branduolio ir istorinių priemiesčių. Pastarieji formuoja miesto panoramas, suteikia įvairių architektūros stilių bruožų²².

Kauno priemiesčius galima suskirstyti į du tipus – priemiesčiai, glaudęsi prie istorinio branduolio (totorių, karmelitų, vokiečių pirklių priemiesčiai) ir savarankiškos gyvenvietės tik Pirmosios Lietuvos Respublikos metais tapusios miesto dalimis (Vilijampolė, Aleksotas, Linksmadvaris, Freda, Šančiai, Panemunė)²³. Pastarųjų kūrimąsi paskatino anksčiau išvardinti procesai vykę visoje Europoje. Tik Lietuvoje visa tai prasidėjo kiek vėliau. Čia tik XIX a. pab. pradėjo kurtis pramonė, kartu pritraukdama naujus gyventojus, kurie apsigyvendavo priemiesčiuose taip plėsdami miesto ribas. Taip susikūrė Žemieji Šančiai, tam tikros

¹⁹ Benevolo L., *Europos miesto istorija*, Vilnius, 1998, p. 171.

²⁰ Dijokienė D., min. veik., p. 10 – 11.

²¹ Ten pat, p. 164

²² Dijokienė D., Istoriniai priemiesčiai senamiesčių struktūroje, *Urbanistika ir architektūra*, Vilnius, 2009, 33 (2), p. 92 – 99.

²³ Dijokienė D., min. veik., p. 82

Žaliakalnio dalys (vadinamos „brazilka“, „argentinka“). Tačiau urbanistinis Lietuvos priemiesčių vaizdas kardinaliai skyrėsi nuo Vakarų Europos šalių. Čia didmiesčių darbininkai gyvendavo dideliuose daugiabučiuose, kuriuose butai buvo itin maži, tad gyventojai praktiškai neturėjo erdvės, gryno oro ir normalių higienos sąlygų. Lietuvoje dėl mažesnio gyventojų skaičiaus, gausaus vietinės statybos medžiagos – medžio kiekio, buvo statomi vienbučiai, dvibučiai ar tiesiog dviaukščiai mediniai daugiabučiai. Tad tokiu būdu aplink Lietuvos miestus išdygo ištisi medinių namų priemiesčiai. Pirmosios Lietuvos Respublikos metais priemiesčiai tapo miesto dalimis ir statybos juose suintensyvėdavo.

Sovietmečiu istoriniai priemiesčiai prarado dalį savo autentiškumo, nes buvo apsupti blokinių daugiabučių kvartalais, kurie sudarkė vietai būdingą urbanistinę ir architektūrinę vaizdą. Tačiau tam tikri urbanistinės struktūros komponentai išliko nepakitę arba nedaug pakitę. Stabiliausias toks komponentas – gatvių tinklas. Jis išliko nepakitęs, kadangi gatves perplanuoti dėl tankaus užstatymo buvo pernelyg sudėtinga. Dar viena komponentų grupė – kvartalų ir sklypų struktūra, statinių kompleksai ir ansambliai, gamtinių sąlygų ypatumai. Čia išsilaikė daug vietai būdingų bruožų. Užstatymo pobūdis ir panoramos kito labiausiai²⁴.

Žemieji Šančiai išlaikė visus šiuos komponentus mažai pakitusius. Nors pastaraisiais metais naujos statybos, senų namų renovacija nederančiomis statybinėmis medžiagomis sparčiai keičia priemiesčio įvaizdį.

1.2 Šančių istorija iki 1919 m.

Yra kelios versijos apie Šančių pavadinimo kilmę. Viena iš jų, kad netoli Girstupio upelio intako, šioje teritorijoje buvo dar švedų įrengti lauko įtvirtinimai vokiškai vadinami „schanze“. Nuo šio žodžio ir kilo Šančių pavadinimas²⁵.

Yra ir kiek kitokia vardo kilmės istorija. Napoleono kariuomenei pasistačius įtvirtinimus šioje teritorijoje, jie buvo pavadinti prancūzišku žodžiu „chanter“²⁶.

Bet kuriuo atveju, Šančių pavadinimas kilęs, nuo su karyba susijusio termino. XIX a. antroje pusėje čia įkurdinus carinės Rusijos kareivius, Šančiai tapo neatsiejami nuo Kauno karybos istorijos. Kariškių Šančiuose būta iki pat XX a. antrosios pusės.

Iki XIX a. vid. Žemųjų Šančių teritorija buvo apaugusi medžiais, daugiausia pušelėmis. Dešiniajame Nemuno krante buvo įsikūrę du nedideli žvejų kaimai: Naujakiemis ir Baibokai²⁷.

²⁴ Dijokienė D., Istoriniai priemiesčiai senamiesčių struktūroje, *Urbanistika ir architektūra*, Vilnius, 2009, 33 (2), p. 92 – 99.

²⁵ Juozapavičius P., min. veik., p. 2.

²⁶ Butkus A., Kai kurių Kauno vietovardžių kilmė, *Kauno istorijos metraštis*, T. 2, p. 150.

²⁷ Abramauskas S., Černeckis V., Gulbinskienė A., min. veik., p. 211.

Apie Šančius pirmą kartą prabilta labai reikšmingų visai Europai įvykių metu. 1812 m. savo garsiojo žygio į Rusiją metu, Napoleonas Bonapartas su savo tūkstantine kariuomene, persikėlė per Nemuną ties dabartiniais Žemaisiais Šančiais²⁸. Pasak žmonių, ant kairiajame Nemuno krante esančio Jiesios piliakalnio, Napoleonas stebėjo savo kariuomenės kėlimąsi per upę. Manoma, kad didžiulė armija traukė dabartine Kranto alėjos – Vokiečių gatvės trasa link Kauno. Visa ši operacija labai dažnai minima karybos tyrinėtojų kaip itin meistriško organizavimo pavyzdys²⁹.

Nors Napoleono žygis Šančių įsikūrimui nepadarė lemiamos įtakos, bet šis regionas tapo žinomas visiems šio prancūzų laikotarpio karybą nagrinėjantiems specialistams. Analizuojant Šančių susikūrimą ir raidą reikėtų aptarti dvi aplinkybes:

1. 1879 m. Kaunas buvo paskelbtas pirmos kategorijos Rusijos pasienio tvirtove. 1882 m. aplink Kauną pradėta fortų, baterijų ir įtvirtinimų statyba, nutiesti geri keliai, kurie vėliau tapo dabartinių gatvių pagrindu. Žemuosiuose Šančiuose abipus dabartinio A. Juozapavičiaus prospekto 1886 – 1896 m. buvo pastatytos pagrindinės kareivinės, gyvenamieji namai karininkų šeimoms, cerkvė. Iš viso 266 įvairaus dydžio pastatai.
2. 1862 m. buvo baigta Kauno geležinkelio tunelio statyba. Nors tai nulėmė miesto pramonės klestėjimą, Žemųjų Šančių pramonės plėtrai didesnę įtaką padarė geležinkelio apvado linija tarnavusi kaip pagalbiniai bėgiai tunelio statybai. Ji puikiai tiko pramonės reikmėms: pastatų statybai, žaliavų gabenimui, produkcijos transportavimui³⁰. 1869 m. čia įsikūrė vokiečių pramonininko Nolio kaulų malimo fabrikas, 1878 m. – lentpjūvė, 1879 m. brolių Šmidtų metalo apdirbimo fabrikas³¹, kuris vėliau nupirktas lietuvių, virto akcine bendrove „Metalas“ (1913 m. čia dirbo 1300 darbininkų)³². Besikuriant pramonei, čia prasidėjo ir gyvenamųjų namų darbininkams statyba³³.

1.3 Žemieji Šančiai Pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpiu

1919 m. Šančiai tapo Kauno miesto dalimi. Čia ir toliau plėtojosi pramonė. 1920 m. buvo įkurta bendrovė „Drobė“, kurioje 1937 m. dirbo 250 darbininkų ir jos produkcija buvo žinoma už Lietuvos ribų. Tais pačiais metais įsteigta akcinė bendrovė „Ringuva“ gaminusi

²⁸ Vanagas J., min. veik., p. 39.

²⁹ Ten pat, p. 38.

³⁰ Vanagas J., min. veik., p. 11 – 14.

³¹ Abramauskas S., Černeckis V., Gulbinskienė A., min. veik., p. 211.

³² Juozapavičius P., min. veik., p. 3.

³³ Abramauskas S., Černeckis V., Gulbinskienė A., min. veik., 1968 p. 211.

aliejų ir įvairius tepalus. 1921 m. įkurta akcinė bendrovė „Tilka“ gaminusi šokoladą, saldinius, degtukus. 1925 m. atsidarė kojinių fabrikas „Cotton“³⁴.

Nepriklausomybės laikotarpiu neliko pamirštos caro laikų kareivinės. Čia buvo dislokuotas Lietuvių kariuomenės 8 – asis pėstininkų pulkas, 6 – ojo pėstininkų pulko 1 – asis batalionas, elektronikos batalionas ir transporto batalionas³⁵. Žemuosiuose Šančiuose neretai į paradus žygiuodavo iškilmingai progai uniformoms pasipuošę kareiviai. Apie tai mena pas kai kuriuos senesnius gyventojus išlikusios nuotraukos. Gyventojams tai būdavo įspūdingas reginys. Dauguma karininkų apsigyveno netoliese³⁶, tad rajonas įgavo karinio – darbininkų priemiesčio įvaizdį.

Plečiantis Žemiesiems Šančiams buvo pastatytos keturios modernios mokyklos – gimnazija ir trys pradžios, veikė daug lietuviškų organizacijų, bibliotekų, ligoninė. Buvo pastatytas autobusų garažas, tiems laikams modernus gaisrinės pastatas³⁷. Ypač išsiskyrė nauja dengta turgaus aikštė atidaryta 1929 m. vasario 28 d., Siūlų gatvės ir Juozapavičiaus prospekto kampe. Modernumu ji lenkė kitas Kauno turgavietes³⁸. Pirmosios Lietuvos Respublikos metais čia veikė net 4 kino teatrai: „Spindulys“, „Iliuzija“, „Apollo“, „Saturn“³⁹.

Tarpukariu Žemieji Šančiai plėtojosi kaip pramoninis ir kariuomenės dislokavimo Kauno priemiestis. Ypač išsiskyrė vietovės urbanistika. XIX a. pabaigoje beveik visi Žemieji Šančiai priklausė dvarininkui Fanstiliui, kuris juos išpardavė nevienodo dydžio sklypais⁴⁰. Kadangi čia daugiausia kūrėsi ne itin pasiturinčios šeimos, sklypeliai buvo maži, dažnai juos dalindavosi kelios šeimos, namai buvo statomi netoli vienas kito. Nepaisant to, dauguma namų savininkų turėjo sodų ir daržų sklypelius, ūkinius pastatus, kuriuose buvo laikomi naminiai gyvuliai. Tad čia susiklostė specifinė gyvensena lėmusi gyventojų tarpusavio santykius, kultūrinius reiškinius ir t.t.

Pagal 1923 metų gyventojų surašymo duomenis, Šančiuose gyveno 15200 gyventojų⁴¹.

³⁴ Vanagas J., min. veik., p. 11 – 14.

³⁵ Vaičenonis J., *Kaunas: istorija, praeitis, dabartis*, sud. R. Viedrynaitis, „Šviesa“, 2006, p. 50.

³⁶ Vanagas J., min. veik., p. 24.

³⁷ Ten pat., p. 24.

³⁸ Morkūnaitė – Lazauskienė A., Kauno turgaviečių bruožai (1919 – 1940), *Kauno istorijos metraštis*, T. 11, p. 55 – 71.

³⁹ Surblis A., Kauno kino teatrai 1918 – 1940 m.: raida ir lokalizacija, *Kauno istorijos metraštis*, T. 11, p. 151 – 197.

⁴⁰ Šešelgis K., *Lietuvos urbanistikos istorijos bruožai*, Vilnius, 1996, p. 108 – 110.

⁴¹ *Lietuvos apgyventos vietos. Pirmojo visuotinio Lietuvos gyventojų 1923 m. surašymo duomenys*. 1925. Kaunas: Leidėjas Centr. Statistikos biuras, Finansų ministerija.

1.4 Sovietmetis Žemuosiuose Šančiuose

Pokaryje sovietų valdžiai buvo paranku atkurti senuosius fabrikus ir įmones. Atstatytas „Metalas“ ir pavadintas J. Greifenbergerio gamykla, „Drobė“, „Cotton“⁴². Įmonės buvo praplėstos ir orientuotos į SSRS rinką.

Sovietmečiu Šančiai toliau plėtėsi kaip pramoninis rajonas. Čia kūrėsi naujos įmonės: Elektros stočių kapitalinio remonto gamykla, stambus baldų kombinatas. Įsikūrė troleibusų parkas⁴³.

1940 m. sovietų valdžia Žemuosiuose Šančiuose pastatė dvi pigių butų kolonijas. Norėdama išgryninti savo komunistines idėjas, juose apgyvendino benamius Kauno varguolius. Tad netrukus Šančiai pagarsėjo kaip ne itin geros reputacijos vieta.

Čia veikė kelios mokyklos, kino teatras „Taika“, dvi bibliotekos, poliklinika⁴⁴.

Pagal 1959 m. gyventojų surašymo duomenis Šančiuose gyveno apie 30 tūkst. gyventojų⁴⁵.

1.5 Žemųjų Šančių išplanavimas iki 1919 m.

Prasidėjus kareivinių statyboms, A. Juozapavičiaus prospektas ne tik tapo centrine Žemųjų Šančių ašimi, bet ir sujungė Aukštąją Panemunę su centrine Kauno dalimi⁴⁶. Tad priemiesčio urbanistinė raida prasidėjo nuo šios gatvės.

Iki 1890 m., Kauno miesto planuose, Žemieji Šančiai žymimi kaip neurbanizuota vietovė. Pirmasis Žemųjų Šančių urbanistinio išplanavimo projektas parengtas 1890 m. Jame Žemieji Šančiai įtraukti į miesto ribas, kurios beveik atitinka Pirmosios Lietuvos Respublikos Kauno miesto ribas. Plane pažymėta pagrindinė Žemųjų Šančių gatvė (dab. A. Juozapavičiaus prospektas) ir žymimos dvi išilginės, ir šešios skersinės gatvės vedančios link Nemuno. Jos skirtos būsimiems darbininkų namams: kvartalai padalinti į tvarkingus stačiakampius. Pietinėje, S. Fanstiliui priklausančioje teritorijoje planavimas nebuvo atliktas⁴⁷. 1890 m. planas nebuvo įgyvendintas. Žemieji Šančiai miesto dalimi tapo tik po I – ojo pasaulinio karo, o tvarkingai suplanuota rajono dalis maždaug tuo laiku buvo pradėta užstatyti visiškai nesivadovaujant projektiniu planu.

⁴² Juozapavičius P., min. veik., p. 9.

⁴³ Ten pat, p. 9.

⁴⁴ Ten pat, p. 10.

⁴⁵ Abramauskas S., Černeckis V., Gulbinskienė A., min. veik., p. 212.

⁴⁶ *Kauno architektūra*, Vilnius, 1991., p. 18.

⁴⁷ *Kauno miesto planai XIX a. – XX a. I p.*, Kaunas, 2007, VII planas.

K. Šešelgio pateiktame S. Fanstilio žemių plane aiškiai matyti 1893 m. Žemųjų Šančių urbanistinė padėtis (žr. Priedą Nr. 1). Šiaurinė priemiesčio dalis išdalinta į sodybinius sklypus, o pietinėje plyti ariami laukai ir pievos. Taip pat atskirai pažymėtos kariuomenei ir geležinkeliui priklausančios žemės ribos.

Kitas Kauno planas, kuriame jau matyti reali Žemųjų Šančių išplanavimo būklė, buvo sudarytas vokiečių, Pirmojo Pasaulinio karo metu. Jame matyti, kad Žemųjų Šančių gatvelių tinklas neatitinka ankstesnio projektinio plano, o yra padrikas. Gatvės jau turi pavadinimus, tačiau jie suvokietinti. Tai reiškia, kad čia jau buvo nusistovėjęs gyvenamasis rajonas. Abipus A. Juozapavičiaus prospekto sužymėti masyvūs kareivinių pastatai. Tuo tarpu Žemųjų Šančių pietryčiai vis dar nebuvo iki galo urbanizuoti⁴⁸.

1.6 Žemųjų Šančių plėtotė Pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpiu

1920 m. to paties vokiško žemėlapiu pagrindu buvo sudarytas topografinis, jau lietuviškas miesto planas. Jame sužymėtos Žemųjų Šančių gatvės lietuviškais pavadinimais, tačiau visiškai kitokiais nei dabartiniai⁴⁹. Šių dienų Žemųjų Šančių gatvių pavadinimai atsirado 1923 metais⁵⁰.

2010 m. vienoje privačioje kolekcijoje buvo surastas kartografo St. Andriukaičio 1920 m. braižytas žemėlapis (žr. Priedą Nr. 2). Jame pavaizduota reali Žemųjų Šančių būklė ir kai kurie numatomi projektiniai darbai. Dar neužstatyta pietvakarinė rajono dalis suplanuota taisyklingais stambiais kvadratais. Įdomiai atrodo A. Juozapavičiaus prospekte numatyta žiedinė sankryža. Projektas nebuvo įgyvendintas.

Vienas iš radikaliausių Kauno miesto perplanavimo projektų pasirodė 1923 m. Jo autoriai M. Frandsenas ir A. Jokimas. Žaliakalnis projektuotas kaip reprezentacinė miesto vieta, tačiau neaplenkti ir Žemieji Šančiai. M. Frandseno ir A. Jokimo plane, Žemųjų Šančių dalis buvo suskirstyta tvarkingais kvadratais. Pagrindine ašimi paliktas A. Juozapavičiaus prospektas. Jo centre numatyta apskrita aikštė su į ją sueinančiomis dar dviem gatvėmis (žr. Priedą Nr. 3). Tačiau šis projektas buvo utopiškas, kadangi minimoje teritorijoje, kaip matyti iš ankstesnių planų, jau buvo susiklostęs savaimingas gatvių tinklas, tankus užstatymas. Norint visa tai perprojektuoti, būtų reikėję nugriauti visus namus ir perstatyti iš naujo, kas valstybei būtų kainavę milžiniškus pinigus.

Kitas planas kuriame matyti Žemųjų Šančių urbanistinė padėtis, pasirodė 1929 m. sudarytas matininko J. Salenieko. Jame Žemieji Šančiai pažymėtas kaip medinis kvartalas

⁴⁸ *Kauno miesto planai XIX a. – XX a. I p., XIV planas.*

⁴⁹ *Kauno miesto planai XIX a. – XX a. I p., XV planas.*

⁵⁰ Vanagas J., *Šančių praeities takais*, 2009., p. 254.

išskyrus abipus A. Juozapavičiaus prospekto besidriekiančias mūrinio užstatymo eiles. Plane užfiksuota esama rajono padėtis ir taip pat numatytas pietrytinės dalies išplanavimas pratęsiant jau esamą gatvių tinklą. Tačiau nauji kvartalai planuoti tvarkingais kvadratais ir stačiakampiais, tad toks rajono urbanistinės plėtros variantas labai kontrastuoja su esama padėtimi šiaurės vakarinėje teritorijos dalyje⁵¹. Šis planas taip pat nebuvo pilnai įgyvendintas.

1934 ir 1935 m. buvo išleisti gan detalūs Kauno miesto būklę fiksuojantys žemėlapiai. Juose aiškiai matyti Žemųjų Šančių padėtis. Pietrytinė dalis jau užstatyta, gatvelės turi pavadinimus. Gatvės toje vietoje susiklostė panašiu principu kaip numatyta 1929 m. plane, tačiau jų tankis buvo daug didesnis, neišlaikyta taisyklingų kvadratų ir stačiakampių sistema. Plane jau numatyta būsimos Nemuno alėjos vieta⁵².

1937 m. sudarytas Kauno miesto tikrosios būklės planas. Šis išsamus planas parodo ne tik Žemųjų Šančių gatvių tinklą, bet ir visus sklypus sužymėtus numeriais⁵³. Vaizdas plane artimas dabartinei situacijai. Deja, jis neapima Nemuno krantinės teritorijos, tad neaišku kokie pokyčiai čia vyko.

Analizuojant šiuos planus buvo pastebėta Žemųjų Šančių urbanistinė kaita. Įdomu tai, kad beveik visuose Pirmosios Lietuvos Respublikos Kauno miesto tikrąją padėtį fiksuojančiuose planuose, tarp A. Juozapavičiaus prospekto ir Vokiečių gatvės esantys kareivinių pastatai nežymimi, toje vietoje paliekant tuščią erdvę. Nors dar 1920 m. plane jie sužymėti. Galima daryti prielaidą, kad po 1926 m. A. Smetonos režimo įsitvirtinimo, kariniai objektai planuose nebežymėti.

Žemųjų Šančių tankų užstatymą atspindi ne tik miesto planai, bet ir 1939 m. padarytos nuotraukos iš paukščio skrydžio. Jose matosi, kad teritorijoje nėra tvarkingų keturkampių kvartalų, gatvės siauros. Namai skiriasi savo dydžiu, forma, padėtimi sklype. Pietrytinė rajono dalis neurbanizuota, matosi tušti žemės plotai.

Pirmosios Lietuvos Respublikos metais, Kaunui tapus sostine, buvo kuriamos įvairios miesto perplanavimo idėjos. Žymūs to meto architektai darė kūrė planus, tačiau jie likdavo tik idėjų lygmenyje⁵⁴, todėl iki šiol Žemieji Šančiai išlaikė pradinę padriką urbanistinę struktūrą.

⁵¹ *Kauno miesto planai XIX a. – XX a. I p., XVII planas.*

⁵² *Kauno miesto planai XIX a. – XX a. I p., XVIII planas, XIX planas.*

⁵³ *Kauno miesto planai XIX a. – XX a. I p., XXI planas. 3 dalis*

⁵⁴ Kovalskis J., Kauno miesto tvarkymas, *Naujoji Romuva*, 1937, Nr. 47 (357), p. 873

1 pav. Žemieji Šančiai iš paukščio skrydžio 1939 m.

2 pav. Žemieji Šančiai iš paukščio skrydžio 1939 m.

3 pav. Žemieji Šančiai iš paukščio skrydžio 1939 m.

Gatvių tinklas Žemuosiuose Šančiuose Pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpiu

Kadangi autentiškas gatvių tinklas išliko svarbiausia priemiesčio jungtimi tarp praeities ir dabarties, derėtų aptarti jo ypatybes. Žemuosiuose Šančiuose gatvės nebuvo planuotos atsižvelgiant į gamtines sąlygas, tam tikrose vietose namai buvo statomi gerokai žemiau gatvės, todėl potvynių vanduo ir gatvių purvas bėgantis į namus buvo neišvengiamas. Šaligatvių nebūvimas, purvas, balos – neatsiejama nuo Žemųjų Šančių įvaizdžio. Būtent dėl to rajonas nebuvo itin patrauklus kaip gyvenama vieta.

Nors to meto spaudoje pasirodydavo žinučių apie tai, kad rajone gatvės tvarkomos⁵⁵, tačiau pagrindinis dėmesys buvo skirtas A. Juozapavičiaus prospektui. Tuo tarpu kitos gatvės buvo apleistos, šlapios, purvinos, be šviesos ir šaligatvių⁵⁶. Žmonės rašydavo skundus, prašydavo gatves remontuoti. Dėl neapgalvoto išplanavimo, po lietaus ar pavasarinių potvynių metu, gatvės būdavo apsemiamos. Kartu nukentėdavo ir gyventojų būstai. Pavyzdžiui, Estų gatvės gyventojų namuose vanduo užsibūdavo net kelias savaites. Valdžia neskubėdavo atlikti tvarkymo darbų ir būtent šios gatvės gyventojams buvo pasiūlyta išsikasti

⁵⁵ Šančių tvarkymas, *Lietuvos žinios*, 1925 rugpjūčio 25 d., p. 3; Šančiai, *Lietuvos žinios*, 1923 birželio 23 d., p. 3; Šančiai, *Lietuvos žinios*, 1923 rugsėjo 21 d., p. 3.

⁵⁶ Šančiai, *Lietuvos žinios*, 1927 spalio 20 d., p. 3.

sugeriamuosius šulinėlius⁵⁷. Išlikusiuose to meto nuotraukose matyti, kad potvyniai išties buvo gausūs.

4 pav. Potvynio metu apsemta 12 – oji Kranto gatvė

Vis dėl to Kauno valdžia susirūpino Žemųjų Šančių gatvių padėties gerinimu. Statybos valdyba ėmė rūpintis tam tikrų gatvių taisymu. 1934 m. buvo priimtas XIX Kranto gatvės reguliacininis projektas, kuriame buvo paruošti ir aplinkinių gatvių planai. Šis projektas buvo priimtas ne eilės tvarka, nes gatvė buvo svarbi Priešgaisrinės Propagandos Komiteto veiklai⁵⁸. Kaip matyti iš archyvinių duomenų ir to meto planų, daugelio Žemųjų Šančių gatvių problema buvo ta, kad kilus gaisrui, siauroje gatvėje būtų neįmanoma pravažiuoti gaisrinės automobiliui. Šiame projekte išdėstyti pietrytinės Žemųjų Šančių dalies siūlomi pakeitimai. Pagal jį XIV Kranto, Gimžausko, Sederavičiaus, Vytarto, XIX Kranto ir Katelės gatvių plotis turėtų būti 10 m tarp statybos linijų. XVIII Kranto gatvės plotis numatytas 12 m, nes ateityje ta gatvė turėtų būti pratęsta per kareivinių rajoną iki A. Juozapavičiaus prospekto ir būsimos Nemuno alėjos. Vokiečių gatvė numatyta 14 metrų pločio: 6 m važiuojamosios dalies ir likusi dalis turėtų būti apsodinta medeliais. XX Kranto, XVII Kranto ir Migloravos gatvės turi būti panaikintos ir vietoj jų padaryti nedideli įvažiavimai. Nemuno alėja suprojektuota 20 m pločio su 8 m. sutvirtinto šlaito ir 5 m šlaito papėdės. Šis projektas apėmė ir sklypų perplanavimą. Jau esamų pastatų kliudymą darbams projekto autoriai išsprendė gan paprastai – išsikišusius į naujai suprojektuotas gatves triobesius, jie siūlė palikti stovėti neduodant leidimų juos kapitaliai remontuoti ir laukti kol jie

⁵⁷ KAA, F. 218. Ap. 4. B. 32. Ešų g – vės sutvarkymo byla

⁵⁸ KAA, F. 218. Ap. 4. B. 191. Šančiuose XIX Kranto g- vės rajono projektas

sugrius. Nugriauti tektų tik tuos namus kurie išsikištų į važiuojamąją dalį. Naujus namus statyti būtų leista tik pagal naują statybos liniją⁵⁹. Toks projektas atrodo truputį utopiškas, kadangi būtų itin sudėtinga siauras gatveles praplatinti iki numatomų atstumų. Tuo tarpu išsikišusius į gatvę namus palikti stovėti iki tol kol jie sugrius savaime, sukeltų chaotišką vaizdą. Žinant kad kai kurie namai dar tebestovi iki šių dienų, toks gatvių platinimo projektas būtų buvęs bevertis. Jis priimtas 1939 m.⁶⁰, tad prasidėjus sovietmečiui, o vėliau ir karui jis nebuvo įgyvendintas. Nors projekto įvykdymo priemonės atrodė, gan chaotiškos, tačiau jį įvykdžius, Žemųjų Šančių pietrytinė dalis būtų įgavusi visai kitokį urbanistinį vaizdą.

1.7 Žemųjų Šančių gatvių tinklo pokyčiai sovietmečiu

Žemuosiuose Šančiuose telkėsi dauguma Kauno darbininkų, tad 1940 m. sovietų valdžiai įsitvirtinus Lietuvoje, pelnyti vietinių gyventojų palankumą buvo geriausia pradedant nuo darbininkijos. Kadangi čia gyvenamos sąlygos nebuvo itin geros, tad pradėta jas neva gerinti. Pirmiausia buvo numatyta pastatyti naujas namų kolonijas darbininkams. 1940 m. sudarytas planas, pagal kurį numatyta sukurti gan prabangiai atrodančią rajono dalį su naujais daugiabučiais namais, parku, baseinu, daug žaliųjų zonų skirtą darbininkams⁶¹. Neaišku ar šį projektą įgyvendinti sutrukdė prasidėjęs karas ar tiesiog jis buvo skirtas propagandiniams tikslams.

Sovietmečiu gatvių išplanavimas nelabai keitėsi. Tuo metu pramonės reikmėms buvo įsavinami tušti rajono plotai užstatant juos įvairios formos pastatais, tad tose vietose gatvių tinklas kiek painokas, kai kuriuose planuose jos net nežymimos.

Radikaliausias sovietmečiu padarytas urbanistinis pokytis – suprojektuota Nemuno krantinė. Užstatyta tipiniais daugiabučiais namais, ji kontrastuoja su senuoju, tarpukariniu Žemųjų Šančių miestovaizdžiu.

1967 m. buvo sudaryta Kauno miesto gatvių schema. Nors schema sudaryta ne itin profesionaliai, tačiau jau matyti kiek pakitusi Žemųjų Šančių padėtis. Pietrytinėje dalyje gatvių nebelikę (žr. Priedą Nr. 4). Nors Pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpiu ir buvo numatytas gyvenamojo rajono pratęsimas, o 1937 m. plane pavaizduotos jau esančios gatvės, tačiau čia kūrėsi ne tik įvairios pramonės įmonės, bet ir 1968 m. pastatyta mokykla (dab. Šančių vidurinė mokykla).

⁵⁹ Ten pat.

⁶⁰ Ten pat.

⁶¹ KAA, F. 218. Ap. 4. B. 203, Darbininkų gyvenamųjų namų kolonijos Šančiuose išplanavimo projektas S. Fanstelio žemės plote tarp Rusų g – vės tšos ir būsimos Nemuno Krantinės alėjos 1940.

1987 m. parengtame Kauno miesto būklę fiksuojančiame plane matosi ne tik gatvių tinklas, bet ir užstatymas. Jame labai aiškiai atsispindi tankus gyvenamųjų namų užstatymas pietinėje dalyje ir masyvus pramoninių pastatų ir kareivinių išsidėstymas aplink A. Juozapavičiaus prospektą. Matyti kad pietrytinė dalis užstatyta masyviais pavieniais objektais (žr Priedą Nr 5).

2. ŽEMŲJŲ ŠANČIŲ ARCHITEKTŪRINIAI YPATUMAI

2.1 Mediniai namai Lietuvos miestovaizdyje

Lietuva viena iš Europos valstybių turinčių vertingą ir unikalų medinės architektūros paveldą. Europos medinės architektūros kontekste lietuviškasis medinis paveldas išsiskiria savita statybos technika, persipynusia su puošniomis architektūrinėmis ir dekoru formomis⁶².

Medinė architektūra, kaip savitu etninės kultūros reiškiniu, Lietuvoje buvo susidomėta nuo XIX a. vidurio – kilus romantinio nacionalinio atgimimo sąjudžiui. Medinių pastatų puošyboje ieškota tautinio mentaliteto apraiškų, pagoniškojo pasaulėvaizdžio relikto, harmoningo sąryšio su gamta išraiškos. Pirmosios Lietuvos Respublikos metais lietuvių liaudies architektūrą tyrinėjo P. Galaunė. Sovietmečiu tuo užsiėmė K. Čerbulėnas, K. Šešelgis⁶³.

Mediniai namai daro didelę įtaką Lietuvos miestų ir miestelių vietovaizdžiui. Šie pastatai papildo materialaus paveldo klotus ne tik savo specifinėmis architektūrinėmis formomis, bet ir kaip tradicinės lietuviškos statybos liudininkai. Deja, dėl statybinės medžiagos trumpaamžiškumo, remonto darbų, oro sąlygų poveikio mediniai namai nyksta kartu nusinešdami senosios aplinkos autentiškumą. Tačiau anot K. Šešelgio, išlikusius medinius namus reikia laikyti viena iš miestų urbanistinių vertybių, galinčių geriau padėti suvokti miesto raidą⁶⁴.

Vis dėl to, medinių namų išsaugojimas Lietuvoje - gan sudėtingas procesas. Viena iš priežasčių yra ta, kad Lietuvos visuomenei medinis paveldas labai įprastas nekeliantis pasididžiavimo, o apie originalius pavyzdžius žinoma mažai. Statinių prastą būklę lėmė daug veiksnių: po Antrojo pasaulinio karo daugelis buvusių šių namų šeimininkų išvyko, pastatai buvo nacionalizuoti, juose įrengta daugiau butų nei pirminiame namo variante, tačiau nepasirūpinta infrastruktūra. Visuomenė nėra subrendusi sampratai, kad medinis namas yra prestižo, turto ir sveikos aplinkos veiksnys⁶⁵. Priešingai, dėl skurdžios medinių namų visumos įvaizdžio, toks būstas siejasi su nepritekliumi ir žemesniu socialiniu sluoksniu. Tai viena iš priežasčių kodėl savininkai stengiasi namus pertvarkyti šiuolaikinėmis statybos priemonėmis.

⁶² Racevičienė A., Mediniai gyvenamieji namai Vilniuje, *Archiforma* 1(33), Vilnius, 2006. p. 91.

⁶³ Jurevičienė J., Medinė Architektūra istoriniame priemiestyje. Vilniaus Užupio autentiškumas, *Urbanistika ir architektūra*, XXVI tomas, Nr. 1, Vilnius, 2002. p. 11.

⁶⁴ Šešelgis K., *Lietuvos urbanistikos istorijos bruožai*, Vilnius, 1996, p. 158.

⁶⁵ Racevičienė A., Mediniai gyvenamieji namai Vilniuje, *Archiforma* 1(33), Vilnius, 2006. p. 91.

Didžiųjų miestų istorinių priemiesčių namai tyrinėti tik fragmentiškai išskyrus pavienius vertingos architektūros objektus. Savininkui rengiant renovacijos projektą, nėra privaloma ištirti pastatą, be to detalūs konstrukciniai, architektūriniai ir istoriniai tyrimai smarkiai pabrangintų darbus. Tebevyrauja požiūris, kad mediniai namai nėra architektūriškai vertingi. Tuo tarpu Skandinavijoje jau nuo XIX a. pabaigos daug dėmesio skiriama tradicinių namų išsaugojimui. Pastaraisiais metais tuo susirūpinta ir Estijoje, Latvijoje bei Lenkijoje. Lietuvoje jie vis dar siejami su kaimiškąja kultūra ir nelaikomi kultūros paveldo vertybėmis⁶⁶.

Atsižvelgiant į tarptautinių institucijų rekomendacijas, svarbiausiu medinių pastatų kultūrinės vertės požymiu įvardijamas autentiškumas. Pabrėžiama, kad pastato formos, medžiagos, paskirties, aplinkos, statybos būdo autentiškumas, jo apraiškos yra savitos, kitokios nei mūro architektūroje. Medinio paveldo sąvoka apima ir jo raidos pokyčius, jeigu jie nesumenkino pastato meninės vertės, buvo pagrįsti tradiciniais sprendimais⁶⁷. Tačiau svarbiausia – jei medinis pastatas bus atkurtas naudojant tokias pačias medžiagas ir techniką – jis bus laikomas autentišku (Kurtuvėnų dvaro svirno pavyzdys).

Kaunas turi didelę medinės architektūros objektų sankaupą. Atskiri istoriniai priemiesčiai su savo mediniais namais formavo XX a. pirmosios pusės miesto veidą. Kiekvienas priemiestis turi tam tikrą vyraujančią medinių namų tipą, kurį nulėmė socialinės sąlygos, kultūrinės tradicijos, vietovės urbanistinė sankloda. Pavyzdžiui, Panemunėje gausu vasarnamių, kuriuose Pirmosios Lietuvos Respublikos gyvavimo laikotarpiu poilsiaavo elitas. Vilų kompoziciją pagyvindavo bokšteliai, terasos, balkonai, įvairios formos prieangiai. Žaliakalnyje dėl pasiturinčio sluoksnio gyventojų įnorių, namai pasižymi įmantriu dekoru – geometriniiais ir liaudiškais motyvais, modernesniais architektūriniais sprendimais. Tuo tarpu Žemieji Šančiai ir Vilijampolė, kaip darbininkijos apgyventi priemiesčiai, išsiskiria konservatyviu užstatymo pobūdžiu – santūriomis pastatų architektūrinėmis formomis, kukliu elektiniu dekoru⁶⁸.

Medinis architektūros paveldas Kaune sparčiai nyksta, kadangi jį sunkiau pritaikyti šiuolaikiniam gyvenimo būdui, natūraliai integruoti į besikeičiantį miestą. Išsaugojimas ypač problematiškas Žemuočiuose Šančiuose, Vilijampolėje, vakarinėje Žaliakalnio dalyje, Aleksoto šlaituose, kadangi čia namai neturi paveldo objekto statuso ir yra nuolat griunami, perstatomi, renovuojami⁶⁹. Tinkamas medinių namų restauravimas Lietuvoje dar nėra įprastas

⁶⁶ Jurevičienė J. Medinė Architektūra istoriniame priemiestyje. Vilniaus Užupio autentiškumas, *Urbanistika ir architektūra*, XXVI tomas, Nr. 1, Vilnius, 2002. p. 11.

⁶⁷ Ten pat, p. 12.

⁶⁸ Laužinskaitė A., Kauno medinės architektūros paveldo vertybės, *Urbanistika ir architektūra*, XXIII tomas, Nr. 3, Vilnius, 1999. p. 132 – 133.

⁶⁹ Laužinskaitė A., Kauno medinės architektūros paveldo vertybės, *Urbanistika ir architektūra*, XXIII tomas, Nr. 3, Vilnius, 1999. p. 136.

reiškinys. Savininkai nėra tuo suinteresuoti, o ir stinga šios srities specialistų⁷⁰. Tokiu būdu naikinamas itin svarbus miesto vystymosi aspektas, kuris laikui bėgant suformavo specifinę gyvenamąją, kultūrą, socialinius reiškinius.

Praktiškai visa tiriamą Žemųjų Šančių teritoriją užstatyta panašių formų mediniais namais. Bendrame Lietuvos miestelių bei didžiųjų miestų priemiesčių kontekste tai įprasta, nes įtakos turėjo vietinės gamtinės sąlygos, istorinės aplinkybės, socialiniai ekonominiai faktoriai⁷¹. Tad nieko keisto, kad šiame rajone vyraujanti statybos medžiaga - medis. Be to, medis tuo metu buvo viena iš pigesnių statybinių medžiagų.

Apskritai Žemuosiuose Šančiuose sunku rasti vieningų bruožų apjungiančių visus namus. Nors dauguma namų yra dviejų funkcinių tipų: sodybiniai (vienos šeimos) arba nuomojami. A. Juozapavičiaus prospekte dar yra specifinės išraiškos geležinkeliečių ir kariškių namų. Namo individualumas pasireiškė dvejopu būdu. Pirmu atveju namas pasižymėjo originaliu sprendimu jau jį projektuojant (išreikšta projektuotojo idėja, fantazija). 1933 m. V. Švipas rašė, kad mieste, kitaip nei kaime, kiekvienas nori pralenksti kaimynus naudodamas individualias architektūrinės išraiškos priemones, kurios dažnai bendrame gatvės vaizde visai nesiderina. Be to, jo teigimu niekas nesirūpina gyvenamųjų namų meninės išraiškos vienove. Prie to prisideda ir ekonominiai aspektai – ne visi žmonės galėjo leisti sau pasistatyti visus architektūrinius reikalavimus keliamus vietai atitinkančius namus⁷². Prieš Pirmąjį pasaulinį karą daugelis namų pastatyti be projekto, arba projektas pateiktas tik tam, kad būtų gautas leidimas statyti namą. Statybų eigoje nuo pradinio brėžinio būdavo ženkliai nukrypstama. Vėliau projektai buvo būtini, bet ir tuomet būdavo nukrypstama nuo jo pradinės idėjos⁷³. Dar Pirmosios Lietuvos Respublikos metu veikė carinės Rusijos laikų statybos įstatymais paremti reikalavimai, kurie jau nebetiko šiam laikotarpiui⁷⁴ ir sukėlė nemažai problemų. Kitu atveju namo išskirtinumas bendrame rajono miestovaizdyje išsikristalizavo jau vėliau, darant remontus, pristatant įvairius priestatus ir pan. Visa tai nulėmė Žemųjų Šančių margą architektūrinį vietovaizdį.

Tolesniuose poskyriuose pateikta medinių pastatų analizė paremta atliktais natūriniais tyrimais. Dėl ribotos magistrinio darbo aprėpti ne visi mediniai pastatai, bet tik labiausiai temos aktualumą atskleidžiantys objektai. Namų statybos datos yra apytikslės (remiantis nekilnojamojo turto duomenis kaupiančia internetine svetaine „kurgyvenu.lt“).

⁷⁰ Surgailis A., *Medinis Kaunas*, Vilnius, 2008., p. 6.

⁷¹ Minkevičius J., Lietuvos medinė architektūra, *Medinė architektūra Lietuvoje*, Vilnius, 2002., p. 123

⁷² Švipas V. min. veik., p. 90.

⁷³ Švipas V., min. veik., p. 19.

⁷⁴ Švipas V., min. veik., p. 109.

2.2 Žemųjų Šančių mediniai pastatai iki 1919 m.

Žemųjų Šančių urbanizacija prasidėjo nuo šiaurės vakarų - palei dabartinį A. Juozapavičiaus prospektą iškart už geležinkelio. Tai atsispindi ne tik miesto planuose, bet ir gatvių pavadinimuose. Būtent šioje vietoje plyti Kranto 1 – oji gatvė. Keliaujant piečiau, Kranto gatvių sutinkama net 20. Čia randami seniausieji pastatyti ir išlikę namai. Tai yra ne tik XIX a. menantys geležinkeliečių namai, bet jau ir sodybiniai namai.

Tiriamoje teritorijoje dominuoja užstatymas gyvenamaisiais namais. Nors pasitaiko ir visuomeninės paskirties objektų: kelios parduotuvėlės, Kauno jungtinė metodistų bažnyčia, Kauno I – oji pradinė mokykla, Šančių lopšelis – darželis, Šančių vidurinė mokykla, privačios įmonės. Tačiau dominuoja sodybinis užstatymas su vietomis pasitaikančiais mediniais nuomojamais darbininkų namais.

Seniausieji namai tiriamoje teritorijoje yra XIX a. pab. kareivinės esančios A. Juozapavičiaus prospekte. Šie namai buvo skirti puskarininkiams. Namai beveik vienodi - vieno aukšto, pailgo tūrio, dvišlaičiai stogai dengti skarda, pastogės juosia drožinių juostos, prieangiai puošti stogeliais (**A. Juozapavičiaus pr. 9, 13, 15, ir kt.**). Drožiniuose naudoti keli nesudėtingo, tipizuoto dekorų motyvų variantai⁷⁵. Šie pastatai bendrame Žemųjų Šančių architektūros kontekste išsiskiria savo architektūrine ir istorine verte.

5 pav. A. Juozapavičiaus pr. 9

6 pav. A. Juozapavičiaus pr. 13

7 pav. A. Juozapavičiaus pr. 15

⁷⁵ <http://www.archimede.lt/kariskiu-namai--3-->; Lukšionytė N., Gubernijos laikotarpis Kauno architektūroje, Kaunas, 2001, p. 153.

Dar viena XIX a. pabaigoje Žemuosiuose Šančiuose pastatytų pastatų grupė – geležinkiečių namai, išsidėstę netoli stoties (**A. Juozapavičiaus pr. 32, 124 a, b, 125, 131, 133**). Jie statyti Geležinkelių valdybos iniciatyva šios žinybos tarnautojams ir darbininkams. Namuose talpinta po 6-8 kompaktiškus butus. Išorėje naudotas drožinių dekoras, tačiau jo variantai pasikartojantys, motyvai primena Rusijos medinę architektūrą⁷⁶. Langai puošti apylangėmis. Visi namai tarpusavyje panašūs, tačiau nėra vienodi⁷⁷.

8 pav. A. Juozapavičiaus pr. 125

9 pav. A. Juozapavičiaus pr. 131

10 pav. A. Juozapavičiaus pr. 133

Pastačius pirmąsias pramonės įmones, kuriantis tvirtovės pastatų kompleksui, plėtėsi Žemųjų Šančių priemiestis. Dėl Rusijos kolonizavimo ir asimiliacijos politikos iš miesto išstumti gyventojai kūrėsi šiame darbininkų ir kareivių priemiestyje. XIX a. pab. jau visą Nemuno kilpą užėmė medinių vienaaukščių gyvenamųjų namų kvartalai⁷⁸. Patyrinėjus Kauno apskrities archyve saugomus medinių namų statybos projektus matoma tendencija, kad Tarpukariu daugelis senų namų buvo perstatyti, pristatyti priestatai arba žemės sklype atsiradęs antras gyvenamas namas.

⁷⁶ <http://www.archimede.lt/gelezinkielieciu-namai>

⁷⁷ Surgailis A., *Medinis Kaunas*, Vilnius, 2008., p. 8

⁷⁸ Laužinskaitė A., Kauno medinės architektūros paveldo vertybės, *Urbanistika ir architektūra*, XXIII tomas, Nr. 3, Vilnius, 1999. p. 132.

XX a. pr. prasidėjo gyvenamųjų namų statyba, kurie jau stovi išlikę iki šių dienų. Iš dalies tai siejama su Sergėjumi Fanstiliu ir jo žemių išpardavinėjimu. Šiam dvarininkui priklausė Žemieji ir Aukštieji Šančiai, Petrašiūnai. Jo paties dvaras su oranžerija stovėjo Ringuvos gatvėje, kuri nepatenka į tiriamą teritoriją. S. Fanstiliui patekus į finansines bėdas, išlaikyti tokį gausų kiekį žemės buvo sudėtinga, tad jis pradėjo ją pardavinėti. „Žmonių atsiliepimuose buvęs dosnus, ne gobšus, daug žemės išdalino sklypais skolon. Be užmokesčio atidavė sklypą senosioms Šančių kapinėms ir finansavo provoslavų cerkvės statybą.“⁷⁹. Žemės sklypai buvo pardavinėjami pagal pirkėjo finansines išgales. Taip susiklostė margas ir chaotiškas Žemųjų Šančių kraštovaizdis.

Iki Pirmosios Lietuvos Respublikos susikūrimo statytų ir išlikusių namų nėra daug. Šiandien dauguma jų modifikuoti panaudojant naujas medžiagas, pakeičiant namo tūrį. Pirmiausia atkreiptas dėmesys į autentiškumu pasižyminčius namus. (**Tilkos g. 15, Kranto 11-oji g. 5**). Tai sodybinio pobūdžio, pailgo plano, vienaaukščiai namai. Nors jų dabartinė būklė labai prasta, tačiau galima pamatyti jų statybos ypatumus. Namai pastatyti iš rastų. Apkalti grubiomis lentomis arba bitumine danga.

11 pav. Tilkos g. 15

12 pav. Kranto 11 – oji g. 5

Kiti šiame laikotarpyje pastatyti namai per šimtmetį patyrė daugiau remonto ir modifikacijų. Tačiau galima atsekti šiuokius tokius pirmųjų dviejų XX a. dešimtmečių gyvenamųjų namų statybai būdingus bruožus. Pirmiausia dauguma namų ištęsti į ilgį ir yra dviejų butų ar net daugiau. Tai galima sieti su Lietuvos kaimo tradicija, kai namai buvo statomi vadinamieji „dviejų galų“. Dažniausiai viename gale įsikurdavo tėvai, o kitame ūkį paveldėsiantis sūnus su šeima. Kita priežastis kodėl tokie dvibučiai dygo Žemuosiuose Šančiuose buvo ta, kad dauguma iš kaimo atvykusių geresnio gyvenimo ieškoti žmonių statėsi didesnius namus su perspektyva padėti savo šeimos nariams ir giminaičiams čia įsikurti. Bent jau taip pasakojo senieji Žemųjų Šančių gyventojai paklausus apie jų ryšį su šiuo rajonu. Nors tuo metu jau pradėti statyti ir vienuobčiai namai (**Vinių g. 15**).

⁷⁹ Vanagas J., min. veik., p. 177 – 180.

13 pav. Vinių g. 15

Dauguma išlikusių namų yra pailgo plano, dvibučiai (**Sodų g. 33**). Kai kuriems dvibučiams namams būdingi du skirtingi įėjimai. Kartais jie simetriški ir lygiagretūs (**Tilkos g. 15**), o kitais atvejais pasireiškėdavo savininkų originalumas ir įėjimai tapdavo nevienodi, taip namui suteikiant asimetrijos (**Sodų g. 29**). Dar kitais atvejais į butus buvo patenkama iš vienoje verandoje esančių dviejų durų (**Kranto – 11 –oji g. 5, Kranto 12 – oji g. 17, Kranto al. 37**). Kitais atvejais į namus patenkama iš kiemo pusės.

14 pav. Sodų g. 33

15 pav. Sodų g. 29

16 pav. Kranto 12 – oji g. 17

17 pav. Kranto 11-oji g. 3

18 pav. Kranto al. 37

Dominuoja vienaaukščiai namai. Tik **Sodų g. 68** namo stoge įrengti nedideli langai rodo apie mansardinį aukštą. Žinant gyventojų tankumą rajone, tikėtina, kad ir tokiuose nepatogiose pastogėse įsikurdavo gyventojai su gausia šeimyna.

19 pav. Sodų g. 68

20 pav. Kranto al. 19

Visiems namams būdingas dvišlaitis stogas. Pasitaiko ir pusvalminis dvišlaitis stogas (**Kranto al. 86**). Kai kuriuose namuose jis apdengtas skarda. Kiti, matyt jau sovietmečiu, perdengti šiferiu.

21 pav. Kranto al. 86

Langų angos stačiakampės, kai kur dar yra išlikusios langinės (**Sodų g. 64**). Jos kuklios, be dekorų elementų. Langų angos įvairaus dydžio.

22 pav. Sodų g. 64

Tie namai, kurie nepatyrė pastarųjų dienų remontų, apkalti horizontaliai išdėstytomis lentelėmis. Cokolyje dominuoja vertikalus lentelių apkalimas. Kai kurie namai apkalti mišriai (**Sodų g. 33, Sodų g. 64**). Nesant fasado suskaidymo apkalimu, namas sukelia mažesnio tūrio įspūdį.

Namas **Vokiečių g. 24** pasirodė išskirtinis kukliame, iki 1919 metų statytų namų architektūrinės įvairovės, kontekste. Namas stačiakampio plano, su uždaru prieangiu, kuris pastatą dalina į dvi lygias simetriškas dalis. Antrame aukšte įrengtas mansardinis aukštas. Namą puošia drožinių juostos, kurios to laikmečio gyvenamiesiems namams nebuvo įprastas reiškinys. Prieangis puoštas drožinių juostomis, o langai pasižymi smulkiu skaidymu. Pastogėje esančios drožinių eilės panašios į juostas ant medinių carinizmo laikotarpio kareivinių ir geležinkeliečių namų.

23 pav. Vokiečių g. 24

Dar vienas paminėtinas namas **Kranto – 6 ojoje g. 3**, nors jo vizualinė išraiška nesiskiria nuo kitų namų. Jame XX a. 4 – tajame dešimtmetyje gyveno poetė J. Degutytė, tad namas turi istorinę vertę.

Dauguma ankstyvojo laikotarpio namų yra sodybinio pobūdžio. Jie atitraukti nuo gatvės, sklypas aptvertas tvora. Kai kurie namai pastatyti šonu į gatvę (**Tilkos g. 15, Kranto 7 – oji g. 6**).

24 pav. Kranto 7 – oji g. 6

XX a. pradžioje gyvenamųjų namų statybos mastai nebuvo dideli. Ši tendencija matyti ir Žemuosiuose Šančiuose. Apskritai Lietuvos miestų augimo tempai tuo nebuvo labai intensyvūs, gyventojai telkėsi kaimuose. Šalis buvo daugiau agrarinė nei pramoninė. Statybos plėtrą be to pristabdė Pirmasis pasaulinis karas.

2.3 Žemųjų Šančių mediniai namai iki 1940 m.

Lietuvai atgavus nepriklausomybę ir Kaunui tapus sostine, prasidėjo naujas, jau lietuviškos tarpukarinės architektūros bruožų persmelktas, statybų etapas. Jis siek tiek atsispindi ir Žemųjų Šančių architektūroje.

Per pirmąjį nepriklausomos Lietuvos dešimtmetį buvo pastatyta daug naujų namų, jų forma ir architektūra darėsi vis įmantresnė. Nors Žemuosiuose Šančiuose nėra daug lietuviško modernistinio racionalizmo apraiškų kaip kituose Kauno gyvenamųjų namų rajonuose, tačiau čia ryškūs viduriniojo miesto gyventojų sluoksnio gyvenamųjų namų statybos bruožai. Nors tuo metu Kaune jau paplito mūrinė gyvenamųjų namų statyba, tačiau čia išlieka vietinė statybos medžiaga – medis.

Stebint 1920 – 1940 m. pastatytus namus pirmiausia į akis krinta sudėtingesnė jų tūrio konfiguracija. Carinės Rusijos laikotarpiu statytus kuklius, vienaaukščius, pirmiausia funkcionalių namus, pakeičia įmantresnės formos įgaunantys pastatai (**Vokiečių g. 82, Vytarto g. 5, Tilkos g. 5, Tilkos g. 11, Latvių g. 1, Kranto 14 – oji g. 17, Kranto 9 – oji g. 16**). Nors šiuo laiku tebebuvo statomi tradiciniai vienbučiai ir pailgo plano dvibučiai namai, bet jų architektūriniai sprendimai kur kas modernesni nei ankstesniųjų. Namai dažnai jau 1,5 aukšto su mezoninu (**Kranto al. 75, Kranto 19 – oji g. 24, Kranto 13 – oji g. 18, Kranto 5 – oji g. 4**). Įėjimui į antrą aukštą rengtos laiptinės ne tik viduje, bet ir namo išorėje (**Vytarto g. 5**). Taip namas įgaudavo asimetrijos.

25 pav. Vokiečių g. 82

26 pav. Vytarto g. 5

27 pav. Tilkos g. 5

28 pav. Tilkos g. 11

29 pav. Latvių g. 1

30 pav. Kranto 14 – oji g. 17

31 pav. Kranto 9 – oji g. 16

32 pav. Kranto al. 75

33 pav. Kranto 19 – oji g. 24

34 pav. Kranto 13 – oji g.18

Namų stogai tapo įvairesni. Be tradicinio dvišlaičio stogo, jau atsiranda ir laužyto stogo forma (**Tilkos g. 11, Kranto 9 – oji g. 14**). Taip pat galima pamatyti ir keturšlaitį stogą (**Kranto 14 – oji g. 17**).

35 pav. Tilkos g. 11

36 pav. Kranto 9 – oji g. 14

Vietomis dar yra išlikusių namų su ryškiais puošybos elementais. Tai **Sodų g. 78** ir **Sodų g. 88** esantys namai, kurie yra pailgo stačiakampio plano dvibučiai pastogėse puošti drožinių juostomis. Tačiau šie drožiniai jau būdingi lietuviškajai tradicijai, turi istorizmo architektūros bruožų. Jie kuklesni nei carinės Rusijos laikais pastatytų pastatų. **Sodų g. 78** namo langus puošia drožinėtos langinės ir apylangės. Tokių elementų Žemuosiuose Šančiuose beveik nebėra išlikę.

37 pav. Sodų g. 78 (dekoru elementai)

38 pav. Sodų g. 88

Verandų langai smulkaus skaidymo rėmais, kartais įstiklinti spalvotais stiklais (**Kranto 13 – oji g. 11**). Tiek nuomojamuose, tiek sodybiniuose namuose virš į gatvę vedančių durų įrengti metaliniais ornamentais dekoruoti stogeliai (**Vokiečių g. 26, Vinių g. 4, Sodų g. 50**).

39 pav. Kranto 13 – oji g. 11

40 pav. Vokiečių g. 26

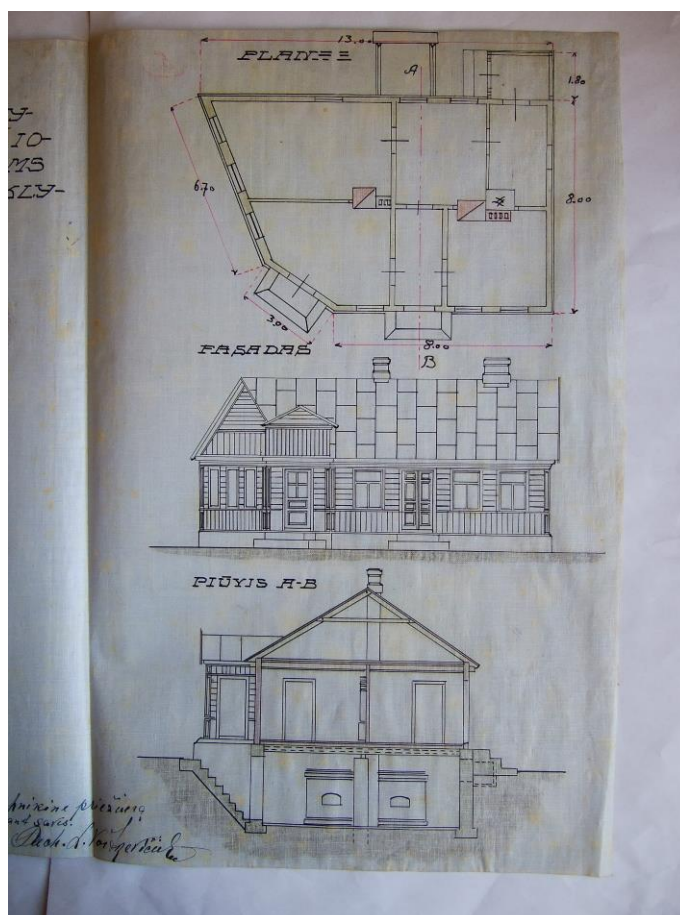
41 pav. Vinių g. 4

Tarpukariu namai puikiai prisitaikė prie tankaus urbanistinio Žemųjų Šančių gatvių tinklo. Gatvių sankryžose išdygo kampiniai namai (**Vokiečių g. 65, Švedų g. 10**). Namo **Vokiečių g. 65** statybos projekte nurodyta, kad planuojama jame įrengti kepyklas. Matoma tendencija, kad šie namai pristatyti prie pat gatvės tiek Pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpiu, tiek sovietmečiu virsdavo krautuvėlėmis ar kitos viešos paskirties objektais (42

pav.). Be to šie namai yra ryškus miestiečio namo pavyzdys. Sodybinis namas sklype dažniausiai stovi kiek toliau nuo gatvės, aptvertas tvora. Tuo tarpu miestiečio namas labai arti šaligatvio. Taip patogiau pastatą panaudoti komercinėms reikmėms.

42 pav. Vokiečių ir Kranto 15 – osios gatvės kampas, parduotuvė

43 pav. Vokiečių g. 65; 1924 m. namo statybos projektas

44 pav. Vokiečių g. 65

45 pav. Švedų g.10

Daugiausia Pirmosios Lietuvos Respublikos metu pastatytų namų yra iš 4 – tojo dešimtmečio. Būtent tada matomas ženklus statybos suaktyvėjimas⁸⁰. Tad ir Žemuosiuose Šančiuose statybos darbai įgavo pagreitį. Tačiau šiuo laikotarpiu išryškėja tam tikri esminiai skirtumai nuo namų statytų anksčiau.

Dauguma ketvirtajame dešimtmetyje pastatytų namų – nuomojami namai. Tai keturių ar daugiau butų turintys namai. Kai kurie mediniai daugiabučiai savo butų skaičiumi ne ką atsilieka nuo vėliau, pokario metais, statytų mūro dviaukščių daugiabučių. Šie namai pailgo plano, dviaukščiai. (**Kranto al. 47, Tilkos g. 7**) Jie pasižymi langų gausa ir kukliu dekoru. Namai apkalti horizontaliai išdėstytomis lentelėmis, **Kranto al. 47** esantis namas pagyvintas cokolio bei tarp aukštų esančios juostos vertikaliu apkalimu. Šio namo centre pagrindinės namo durys ir virš jų esančios antro aukšto balkonėlio durys, skaido fasadą į dvi lygias dalis, tad pastatas įgauna simetriškumą. Abiejuose dalyse ritmiškai išdėstyta po keturis langus. Ant stogo įrengti du trikampiai švieslangiai būdingi Tarpukario laikotarpiui. Antrame aukšte esančios durys rodo, kad name būta ir balkono kuris turbūt suiro ir nebuvo atstatytas.

46 pav. Kranto al. 47

47 pav. Tilkos g. 7

Populiariausi nuomojami namai – keturbutiniai. Tai dviaukščiai, stačiakampio plano namai. Jų stogas jau ne visada dvišlaitis, pasitaiko ir plokščios formos. Dauguma jų apkalti

⁸⁰ *Kauno architektūra*, p. 46

horizontaliomis lentelėmis. Dekoro požiūriu šiuos namus galima skirstyti į du variantus: su balkonais ir be jų. Pirmieji vizualiai atrodo labai kuklūs, paprasti, vienas į kitą panašūs namai. O antrosios grupės nuomojami namai, nors ir panašūs savo architektūrine forma, tačiau balkonų puošybos elementai suteikia jiems išskirtinumo ir grakštumo. Balkonai puošti ažūrinėmis metalo arba medinėmis tvorelėmis. Jiems būdingi tautinių elementų motyvai. Balkonai komponuoti antrame aukšte, pagrindiniame fasade simetriškai (**Vokiečių g. 26, Vinių g. 4, Sodų g. 50, Kranto 6 – oji g. 11, Mažeikių g. 18**). Tokiu būdu namai įgauna grakštumo. Kituose namuose balkonai komponuoti nesilaikant simetrijos principų, pvz įtaisant vieną šoniniame fasade (**Vinių g. 23, Mažeikių g. 13, Darbėnų g. 10**).

48 pav. Kranto 6 – oji g.11

49 pav. Mažeikių g. 18

50 pav. Vinių g. 23

51 pav. Mažeikių g. 13

52 pav. Darbėnų g. 10

Kartais pasitaiko architektūrinių sprendimų nebūdingų šiam rajonui. Pvz, namo **Vokiečių g. 26** laiptinę puošia įmantrus primenantis vitražą. Namo **Sodų g. 50** viršų puošia laiptuotas frontonas su apskritu švieslangu, kuris nebūdingas kukliai Žemųjų Šančių medinei architektūrai. Tokie stilistiniai elementai rodo, kad architektų išmonė reiškėsi ne tik prabangiuose Kauno rajonuose, bet ir kukliuose Žemuosiuose Šančiuose.

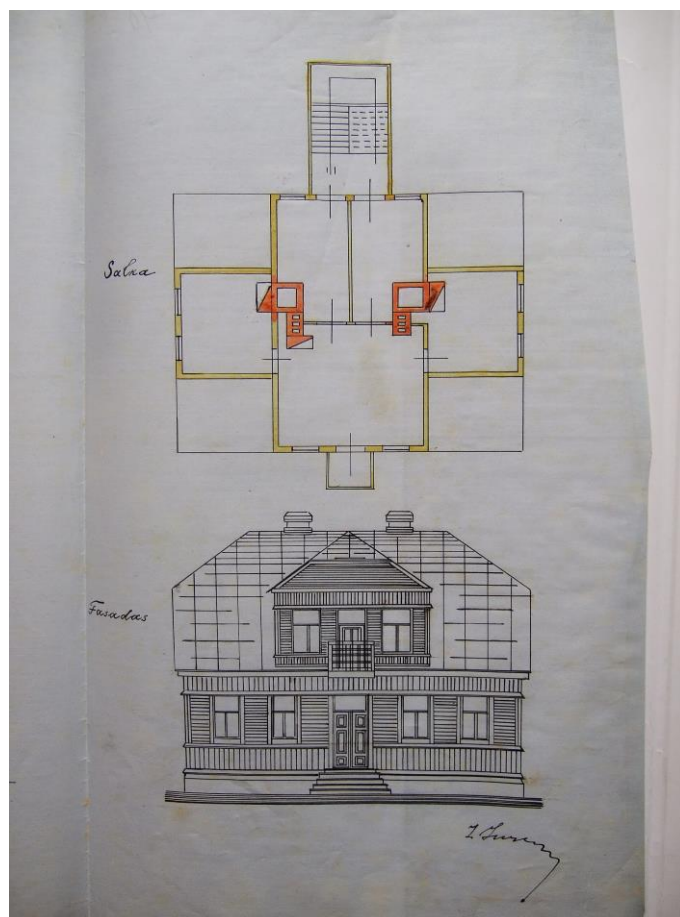

53 pav. Sodų g. 50

Kai kurie Žemuosiuose Šančiuose pastatyti namai nepasikeitė nuo pat Pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpio. Namas **Švedų g. 5** puikus sodybinio dvibučio pavyzdys. Namas apkaltas horizontaliomis lentelėmis, o viršutinė dalis nuo stogo iki langų vertikaliomis. Toks apkalimas būdingas Žemųjų Šančių architektūrai. Namą į dvi lygias dalis skaido dvejios vienodos durys su ovalo formos langais. Mezoninas su balkonėliu puoštu metaline tvorele. Stogas pusvalminis dvišlaitis, apdengtas tarpukario laikotarpiui būdinga danga – skarda. Langai puošti langinėmis. Išskyrus plastikinėmis lentelėmis apkaltą mezoniną, namas išlaikė savo pradinį variantą, kuris buvo numatytas projekte (50 pav.)

54 pav. Švedų g. 5

55 pav. Švedų g. 5; 1935 m statybos projektas

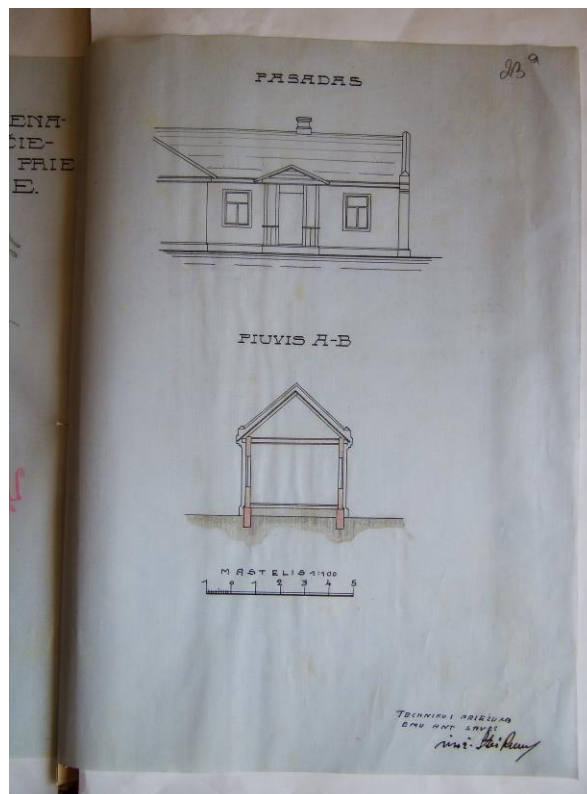
Kaip jau buvo minėta, tarpukario laikotarpiu daugelis dar XIX a. pab. statytų namų buvo remontuojami arba plečiami pristatant priestatus. Toks išlikęs pavyzdys **Kranto 2 – ojoje g. 6** stovintis namas. Žiūrint į 1920 m. projektą (58 pav.) matyti, kad prie jo buvo pristatytas priestatas. Tokiu būdu name buvo įkuriami papildomi nuomojami būstai arba juose įsikurdavo šeimos nariai. Tuo metu gyventojai jau imdavosi ir būstų perstatymo darbų. **Kranto 6 – ojoje g. 3** buvo sudarytas projektas mezonino pristatymui (59 pav.).

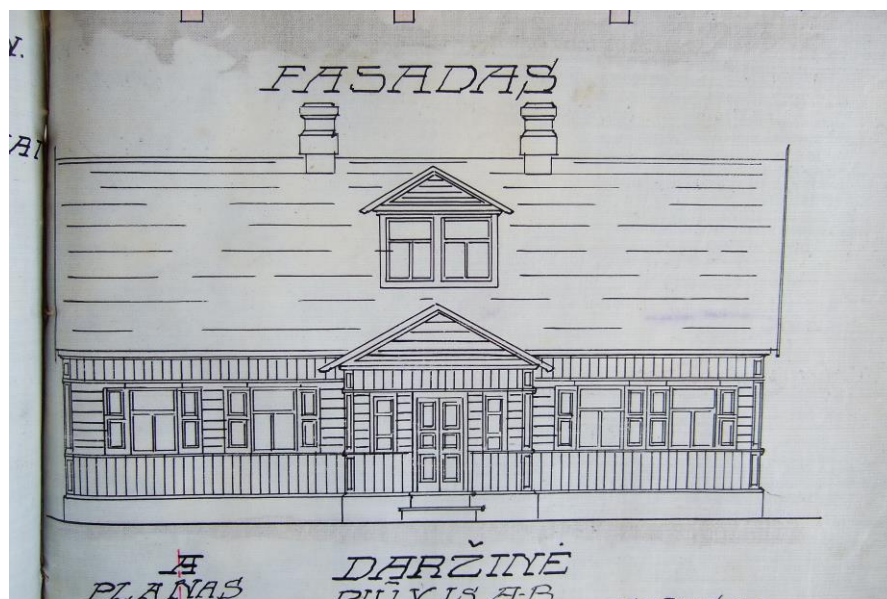
56 pav. Kranto 2 – oji g. 6

57 pav. Kranto 6 – oji g. 3

58 pav. Kranto 2 – oji g. 6; 1920 m. statyto priestato projektas

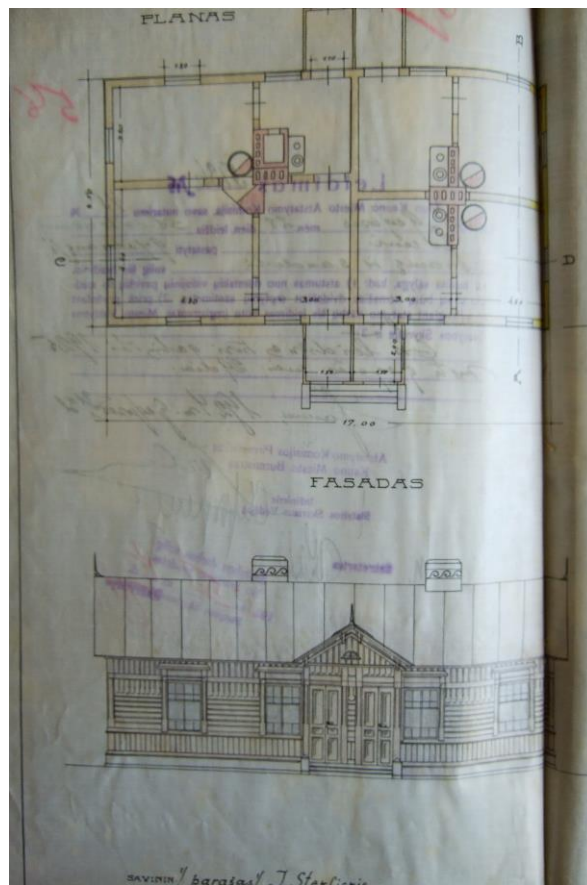

59 pav. Kranto 6 – oji 3; 1922 m. mezonino pristatymo projektas

Jau 1933 m. inžinierius V. Švipas kalbėjo apie tai, kad namo statybos eigoje, nukrypstama nuo projektinio plano. Tą puikiai atskleidžia ir išlikę namai, kurie gerokai nutolę nuo projekto, kuriame būsimas statinys vaizduojamas su ypatingais architektūriniais sprendimais (**Kranto 2 – oji g. 14**). Žinoma, bėgant metams, daugelis dekorų elementų sunyko savaime, tad sunku atsekti tikrąjį tarpukario Žemųjų Šančių architektūrinį vaizdą.

60 pav. Kranto 2 – oji g. 14

61 pav. Kranto 2–oji g. 14; 1924 m. projektas

Per dvidešimt nepriklausomos Lietuvos metų, Žemuosiuose Šančiuose buvo pastatytas gausus kiekis gyvenamųjų namų. Pagrindiniai namų tipai: sodybiniai, miestiečių ir nuomojami namai.

2.4 Medinių gyvenamųjų namų statyba Žemuosiuose Šančiuose sovietmečiu

Pirmaisiais sovietmečio metais mediniai, saikingų architektūrinių formų namai, dar buvo statomi, tačiau nuo 7 – ojo dešimtmečio medinių namų statybos nutrūko⁸¹. Tuo metu daugiausia buvo projektuoti ir statyti blokiniai daugiabučiai. Taip buvo bandoma įgyvendinti lygių gyvenimo sąlygų visiems miesto gyventojams koncepciją.

Nors privatus gyvenamasis namas pokario metais buvo traktuojamas kaip „buožės“ turtas, tačiau atšilimo laikotarpiu, sodybinis miesto užstatymas išliko svarbus. Dar 1955 m. beveik visuose didesniuose miestuose, sodybiniam užstatymui teko 30 – 35 % miesto naujai užstatomo ploto. A. Spelskis nurodo, jog sodybinis namas sudaro geresnes sąlygas ilsėtis gaiviamo ore, yra galimybė užsiveisti sodą ar laikyti gyvulius ir paukščius⁸². Taigi, matosi

⁸¹ Laužinskaitė A., Kauno medinės architektūros paveldo vertybės, *Urbanistika ir architektūra*, XXIII tomas, Nr. 3, Vilnius, 1999. p. 133 – 134.

⁸² Spelskis A., *Miestų sodybinės statybos architektūra*, Vilnius, 1955, p. 9.

tam tikra priešprieša. Nors pagal oficialią valstybės socialinę politiką, gyventojai turėjo gyventi blokiniuose daugiabučiuose namuose, tačiau gyvenamųjų namų statybos teoretikai ir architektai liko ištikimi lietuviškai vienai šeimos gyvenamojo namo tradicijai.

Atliktų natūrinių tyrimų metu matyti, kad sovietmečiu medinių gyvenamųjų namų buvo statyta mažai. Iškart po Antrojo pasaulinio karo pastatyti namai dar seka tarpukario medinės architektūros bruožus, tačiau yra kur kas kuklesni, nėra dekoratyvinių elementų (**Sodų 96, Kranto 20 – oji g. 22, Kranto 13 – oji g. 5**). Namai pailgo plano, dengti skarda, turi kukliai įstiklintas verandas.

62 pav. Kranto 20 – oji g. 22

63 pav. Kranto 13 – oji g. 5

64 pav. Sodų g. 96

Dar Pirmosios Lietuvos Respublikos metais, kaip minėta ankstesniame skyriuje, buvo planuota urbanizuoti Nemuno pakrantę. Šis planas realizuoti pradėtas tik 7 – ojo dešimtmečio pabaigoje, nutiesus Nemuno krantinę ir užstačius ją sovietinio tipo daugiabučiais namais. Nors namų gyventojai turi įspūdingą vaizdą pro langus į Nemuną, tačiau šių namų eilės vizualiai atskyrė dalį Žemųjų Šančių nuo Nemuno, kuris visada buvo neatsiejamas nuo šančiškių gyvenimo būdo.

3. GYVENSENOS YPATUMAI ŽEMUOSIUOSE ŠANČIUOSE

3.1 Gyvenamos vietos įtaka žmonių gyvenimui lokalinės istorijos kontekste

Kultūrine savastimi yra vadinamas šiuolaikinėje kultūros sociologijoje vyraujantis požiūris į konkrečios visuomenės kultūrą, kaip tam tikrą socialinių, etninių, religinių ar vertybinių fragmentų visumą. Istoriskai sąlygoti kultūrinės savasties ypatumai nevienodi įvairiuose, net ir nedidelės valstybės regionuose: gali skirtis konkretaus teritorinio darinio socialinė struktūra, tautinė sudėtis, tradicinės vertybinės daugumos to regiono gyventojų nuostatos, lemiančios naujai apsigyvenančių prisitaikymo sąlygas. Kauniečiai mažai įtakoti svetimų kultūrų⁸³, tačiau gyvenamoji vieta mieste irgi daro įtaką gyventojų kultūriniam identitetui. Didžiąją dalį praleidus tam tikroje vietoje, žmogus perima tai vietai būdingą vertybių sistemą, bendruomeniškumą.

Magistrinio darbo metu atliktas Žemųjų Šančių gyvenimos tyrimas apima ne tik kultūrinius reiškinius, bet ir lokalinės istorijos srities specialistų atliekamus tyrimus ir atskleidžia lokalinės kultūros fenomeną. Lokalinė kultūra siejasi su tam tikra sutartine teritorija, kuri apibrėžiama ne dydžiu, bet santykiu tarp tiriamo objekto ir jo geografinio konteksto. Pavyzdžiui, vieno valsčiaus kultūra bus lokalinis tyrimas kitų, už jį didesnių administracinių vienetų atžvilgiu⁸⁴. Šiuo atveju Šančių gyvenimos tyrimas bus lokalinis Kauno miesto kontekste. Pastaruoju metu bandoma vietos gyventojų kultūros pagrindu kurti komercinio turizmo tikslus. Lokalinės kultūros tyrimas prisideda prie kultūros vertybių atpažinimo ir kryptingo jų panaudojimo⁸⁵.

Lokalinės istorijos objektu tampa teritoriniu pagrindu susidariusi bendrija, kuri yra susijusi glaudžiais ryšiais, tačiau jai nebūdinga istorinės raidos specifika⁸⁶. Bendruomenės formos egzistavo visais laikais (gentinė bendruomenė, kaimo bendruomenė ir t.t.) Nors XIX a. sociologai pesimistiškai žvelgė į bendruomenių ateitį industrializacijos ir urbanizacijos sąlygomis, tačiau bendruomenės reiškinys išliko. Ypač tai pasireiškė kaip globalizacijos pasekmė. Keičiantis miestovaizdžiui, keičiasi ir pati bendruomenė. Miestui prarandant savo vientisumą, kuriantis atskiriems, tam tikrą koncepciją turintiems rajonams, kuriasi uždaros bendruomenės ir uždari urbanistiniai kompleksai. Pirmuoju atveju, vietos gyventojai siekia

⁸³ Krukauskienė E., „Lokaliųjų lyginamųjų sociologinių tyrimų galimybės tiriant kultūrinį identitetą, *Lietuvos lokaliųjų tyrimų padėtis*, Vilnius, 2005, p. 37.

⁸⁴ Merkienė I. R., Lokalinė kultūra istorijos ir geografijos kontekste, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*. 2007, 7(16), p. 40.

⁸⁵ Ten pat, p. 41.

⁸⁶ Lukšaitė I., Lokalinės istorijos sampratos, *Lietuvos lokaliųjų tyrimų padėtis*, Vilnius, 2005., p. 6.

nutraukti ryšius su aplinkui esančiomis teritorijomis⁸⁷. Taip atsiranda socialinis uždarumas. Dauguma tyrinėtojų nurodo, kad bendruomenei yra būdingi trys pagrindiniai bruožai: teritorija, socialinė interakcija, tvirti jos narių ryšiai⁸⁸.

Žemųjų Šančių lokals bendruomenės išskirtinumą apibrėžia:

- ❖ Geografinės sąlygos. Rajonas yra pakankamai uždaras, nes vienoje pusėje jį riboja Nemuno kilpa, kitoje – kalnas, ant kurio jau įsikūrę Aukštieji Šančiai. Nuo Kauno centro rajoną atkerta geležinkelio linijos;
- ❖ Socialinės sąlygos. Rajone gyveno dauguma darbininkų, kuriuos siejo glaudūs darbiniai ryšiai. Be to, dėl skurdesnių gyvenimo sąlygų, nuo pat priemiesčio susikūrimo, gyventojai neturėjo finansinių sąlygų bendrauti su kitur gyvenančiais žmonėmis. Nors dabar situacija pasikeitęs, bet socialinis uždarumas išliko;
- ❖ Urbanistiniai aspektai. Savaimingai susiklostęs rajono užstatymas nulėmė siauras gatves ir labai tankų namų užstatymą. Tokiu būdu nebeliko atskirtumo tarp gyventojų, kuris buvo būdingas Lietuvos agrarinei sanklodai, kai gyvenant vienkiemyje kaimynai buvo toli.

Sparčiai vykstant globalizacijai, lokalinė istorija įgauna vis didesnę reikšmę⁸⁹. Ypač todėl, kad dėl šių procesų prarandamas etnis kultūrinis identitetas. Tai paspartėjo Lietuvai įstojus į ES, kai svetimos kultūros tampa vis labiau pasiekiamos⁹⁰. Toliau aptariamas Žemuosiuose Šančiuose atliktas tyrimas parodė, kad šio rajono gyventojams būdingas prisirišimas prie savojo rajono.

Dauguma Europos miestų istorinių priemiesčių nebeturi. Jie buvo sugriauti karų arba sunyko patys. Jų vietoje išdygo nauji kvartalai arba parkai⁹¹. Žemuosiuose Šančiuose, istoriniame Kauno priemiestyje, išliko beveik nepakitęs, savaimingai susiklostęs gatvių tinklas, mediniai vienaukščiai namai. Šie savitumai yra šančiškių kultūrinės tapatybės, socialinio gyvenimo sudedamoji dalis. Lokalinis tapatumas nėra priešprieša šalies kultūrai, bet greičiau atvirkščiai, kultūros išsaugojimas. Žemieji Šančiai sukūrė aplinką, kuri suformavo naujus žmonių tipus ir savotišką gyvenimo būdą. „Šančiovskas“ – tai apibūdinimas, kuriuo kiti miestiečiai pašaipiai pavadina Žemųjų Šančių gyventoją, tačiau pats šančiškis šiuo epitetu save priskiria tam tikrai kategorijai, kuri nusako tai, kas jam brangu ir

⁸⁷ Zaleckis K., Globalizacijos atspindžiai miesto kūne: keletas įžvalgų, *LOGOS* 66, 2011 m., sausis – kovas, p. 145 – 146.

⁸⁸ Senkus V., Lokali bendruomenė: raidos ir tyrimų bruožai, *Lokals bendrijos tarpdalykinis požiūris*, Vilnius, 2004, p. 12 – 16.

⁸⁹ Senkus V., Globalizacija ir lokalumas: politologiniai aspektai, *Lietuvos lokaliųjų tyrimų padėtis*, Vilnius, 2005., p. 43.

⁹⁰ Krukauskienė E., Lokaliųjų lyginamųjų sociologinių tyrimų galimybės tiriant kultūrinį identitetą, *Lietuvos lokaliųjų tyrimų padėtis*, Vilnius, 2005., p. 44.

⁹¹ Dijokienė D., Istoriniai priemiesčiai senamiesčių struktūroje, *Urbanistika ir architektūra*, Vilnius, 2009, 33 (2), p. 92 – 99.

svarbu. Tai ir yra nematerialus kasdienybės kultūros paveldas. Be to, istoriniai priemiesčiai pasižymi ir istorine ir kultūrine verte, kurią sudaro šie verčių kompleksai:

- ❖ istorinė vertė (istorinis vietos informatyvumas);
- ❖ urbanistinė - architektūrinė vertė (struktūros brandumas ir savitumas);
- ❖ socialinė - ekonominė vertė (ekonominės, panaudos, švietimo, socialinės vertės)⁹².

Kadangi Žemųjų Šančių gyventojai papasakojo apie savo gyvenimą šiame rajone, tad čia atsižvelgta į jų komunikacinę atmintį. Komunikacinė atmintis - mažai formalizuota, greičiau žodinė tradicija, kylanti interaktyviame kontekste iš kasdienio gyvenimo. Tai tam tikri „gyvi prisiminimai“, gyvuojantys per tris kartas: vaikai – tėvai – seneliai (iš viso apie 80-100 metų)⁹³. Kadangi Žemųjų Šančių tyrimas maždaug ir apima šį laikotarpį, tad komunikacinė atmintis pasitarnavo konstruojant tyrimą.

3.2 Gyvenimo Žemuosiuose Šančiuose atspindžiai Pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpio spaudoje

Apie gyvenimą tarpukario Žemuosiuose Šančiuose daug informacijos yra periodinėje spaudoje. Apie čia vykstančius renginius, įvykdytus nusikaltimus, kasdieninio gyvenimo ypatingesnius įvykius, priemiesčio būklę, informuodavo patys šančiškiai ar aprašydavo korespondentai.

Kultūrinis gyvenimas. Nors Žemuosiuose Šančiuose gyveno dauguma darbininkų ir kitų žemesnio socialinio ir kultūrinio sluoksnio asmenų, tačiau kultūrinis gyvenimas jiems nebuvo svetimas. Darbininkai ruošdavo spektaklius⁹⁴, rūpinosi, kad būtų atidaryta biblioteka, rengdavo literatūrinius vakarus⁹⁵. 1935 m. čia atsiradė pirmasis foto salonas Šančiuose⁹⁶. Lygiai taip pat kultūriniame gyvenime atsispindėdavo šančiškių patriotizmas. Buvo rengiamos įvairios iškilmės susijusios su valstybinių švenčių progomis⁹⁷. Kadangi Šančiai šiuo laikotarpiu buvo pakankamai gausūs tautine įvairove, šio šventinio patriotizmo apraiškos pabrėždavo priemiesčio tautinį identitetą.

Sportas. Sportas užėmė irgi reikšmingą vietą šančiškių kasdienybėje. Buvo rengiamos įvairios varžybos mieste, kuriose rajonai varžėsi tarpusavyje. Pavyzdžiui futbolo

⁹² Dijokienė D., Vilniaus istorinių priemiesčių genezės, raidos ir vertybių ypatumai, *Urbanistika ir architektūra*, Vilnius, 2006, XXX tomas, Nr. 2, p. 78 – 86.

⁹³ Assmann J. *Communicative and cultural memory*, Berlin, New York, 2008.

⁹⁴ Kaunas – Šančiai, *XX amžius*, 1936 lapkričio 27 d., Nr. 133, p. 5., Kaunas – Šančiai, *Darbininkas*, 1938 gruodžio 9d., Nr. 49 (988), p. 2., Kaunas – Šančiai, *Darbininkas*, 1939 vasario 18 d., Nr. 7 (988), p. 2.

⁹⁵ Kaunas – Šančiai, *XX amžius*, 1936 gruodžio 28 d., Nr. 155, p. 7.

⁹⁶ Šančiai jau turi lietuvišką foto saloną, *Amatininkas*, 1935 gruodžio 5 d., Nr. 43 (88), p. 2.

⁹⁷ „Vilniaus diena“ Šančiuose, *Lietuvos žinios*, 1930 spalio 2 d., p. 3.

varžybos⁹⁸. Taip pat vykdavo darbininkų krepšinio varžybos, kuriose dalyvaudavo Šančių komanda ir neretai tapdavo nugalėtoja⁹⁹. Iš Žemųjų Šančių kilę nemažai žymių Lietuvos sportininkų. Galbūt sportas šio rajono gyventojams buvo svarbus tuo, kad darbininkai, kurie buvo fiziškai ištvermingesni, šioje srityje galėjo save geriau realizuoti nei kultūrinėje.

65 pav. Sporto šventė vietiniams vaikams

Bendruomenė. Žemųjų Šančių gyventojų bendruomeniškumą rodo tai, kad jie rūpinosi vienas kitu ir stengdavosi paremti vargingiau gyvenančias šeimas¹⁰⁰. Šančių darbininkai turėjo savus susirinkimus, kuriuose buvo sprendžiami jų reikalai ir neretai baigdavosi linksmybėmis, šokių vakarais¹⁰¹. Veikė įvairios organizacijos. Ypač aktyvus buvo Lietuvos katalikių moterų draugijos Šančių skyrius. Moterys užsiimdavo šalpa, lėšų rinkimu¹⁰². Taip pat įvairios katalikiškos draugijos rūpinosi vaikų užimtumu ir katalikišku auklėjimu¹⁰³. Nors reikia paminėti, kad viešajame gyvenime pasirodydavo ir komunistinės propagandos¹⁰⁴. Darbininkų rajonas buvo puiki terpė šioms idėjoms skliti.

Švietimas. Gan sudėtinga situacija Žemuosiuose Šančiuose buvo su mokyklomis. Dar ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje nebuvo nei vienos gimnazijos ir vaikai turėdavo

⁹⁸ Rinktinės Kaunas – Šančiai, *XX amžius*, 1938 d., rugsėjo 13 d., Nr. 207 (662), p. 2.

⁹⁹ Darbininkų krepšinio turnyras jau pradėtas, *XX amžius*, 1939 rugpjūčio 17 d., Nr. 185 (937), p. 4.; Krikšč darbininkų krepšinio turnyras, *XX amžius*, 1939 rugpjūčio 25 d., Nr. 192 (944), p. 4.; Sporto žinėlės, *Darbininkas*, 1939 birželio 28 d., Nr. 26 (1017), p. 5.

¹⁰⁰ Kaunas – Šančiai, *XX amžius*, 1936 gruodžio 28 d., Nr. 155, p. 7.

¹⁰¹ Šančiai, *Darbininkas*, 1936 liepos 25 d., Nr. 29 (864), p. 3., Šančiai, *Darbininkas*, 1936 lapkričio 29 d., Nr. 47 (882), p.3.

¹⁰² Šančiai, *Moteris*, 1921, Nr. 8, p. 14; Štai kaip mes dirbame, *Moteris*, 1935, Nr. 4, p. 63.

¹⁰³ Šančių kat. Organizacijų veikla, *Rytas*, 1936 sausio 8 d. p. 7.

¹⁰⁴ Šančiai, *Rytas*, 1936 sausio 30 d., p. 2.

važinėti į kitas miesto gimnazijas už savo lėšas¹⁰⁵. Kadangi čia gyvenančios šeimos nebuvo itin pasiturinčios, aukštesnio lygio mokslas gimnazijose nebuvo pasiekiamas visiems vaikams. Tad bendras išsilavinimo lygis nebuvo itin aukštas. Tai darė įtaką priemiesčio socialinei ir kultūrinei padėčiai. Bet esančiose mokyklose buvo vykdoma popamokinė veikla, rengiamos įvairios moksleiviškų rankdarbių pamokėlės. Žinoma, viskas priklausė nuo mokyklos vadovybės¹⁰⁶.

Laisvalaikis. Vaikams Šančiuose nebuvo įrengtų žaidimų aikštelių, darželių. Miesto kurortinės vietos jiems irgi nebuvo pasiekiamos dėl pinigų stygiaus¹⁰⁷. Tad šančiškių jaunoji karta augo tiesiog gatvėje, matydama ne itin gerą pavyzdį. Tokiomis sąlygomis gyvenantis jaunimas labai dažnai pasukdavo alkoholizmo keliu¹⁰⁸. Nors negalima visko vertinti vienpusiškai. Labiau išsilavinęs jaunimas burdavosi į įvairias organizacijas, kuriose organizuodavo kultūrinę veiklą¹⁰⁹. Jaunuoliai mėgo būti viešose erdvėse. Mėgstamiausia vieta – Juozapavičiaus prospektas, kuriuo vakarais buvo įprasta pasivaikščioti. Čia laiką leisdavo ir elitas, ir paprasti žmonės. O jaunuolių pasimatymai vykdavo kine ar šokių salėje. Kituose priemiesčiuose tokios tradicijos nebuvo. O ir pasilinksinti Šančių jaunuoliai mėgo. Ypač buvo mėgstami šokiai, šančiškės garsėjo kaip puikios šokėjos pasilinksminimo vakaruose visame mieste¹¹⁰.

Priemiesčio kraštovaizdis. Pats Žemųjų Šančių rajonas (Pirmosios Lietuvos Respublikos metu vadintas priemiesčiu) dar ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje nepanašėjo į sostinės priemiestį. Vakaraus gatvėse tamsu, jos neišgrįstos, kiek palijus – labai purvinos, sausu metu – dulkėtos. Kai kurios gatvelės tokios siauros, kad net ugniagesiai nepravažiuotų kilus gaisrui. Nebuvo kanalizacijos su vandentiekiu¹¹¹.

Religija. 1919 m. Žemuosius Šančius prijungus prie Kauno, juose gyveno beveik vieni darbininkai. Nors dažnai vos sudurdavo galą su galu, šančiškiai buvo uolūs Bažnyčią remiantys katalikai. 1919 m. buvusiam parako sandėlyje buvo pradėta statyti bažnyčia, prie kurios statybų prisidėjo viso rajono gyventojai. Dienomis ją statydavo moterys ir vaikai, o vakarais – grįžę iš darbo vyrai. Gyventojai iš namų nešė metalinius rakandus kurie galėtų būti išlydomi varpui¹¹². Vėliau pradėta rūpintis tikros, o ne sandėlyje esančios bažnyčios statyba¹¹³.

¹⁰⁵ Miestas su 80.00 gyventojų ir jo jaunoji karta, *XX amžius*, 1937 gegužės 26 d., Nr. 116 (274), p. 10.

¹⁰⁶ Šančiai, *Lietuvos žinios*, 1923 birželio 8 d., p. 3.

¹⁰⁷ Miestas su 80.00 gyventojų ir jo jaunoji karta, *XX amžius*, 1937 gegužės 26 d., Nr. 116 (274), p. 10.

¹⁰⁸ Šančiai, *Lietuvos žinios*, 1922 rugsėjo 8 d., p. 3.

¹⁰⁹ Šančių „Aukuras“, *Lietuvos žinios*, 1926 rugsėjo 19 d., p. 7.

¹¹⁰ Šančiai ir gyvenimo miniatiūros, *Sekmadienis*, 1933 rugsėjo 10, p. 7.

¹¹¹ Šančiai nenori naujos rotušės, *XX amžius*, 1939 vasario 17 d., Nr. 39 (791), p. 7.

¹¹² Bažnytinės žinios, *Vienybė*, 1919 spalio 23d., Nr.42, p. 337 – 338.

¹¹³ Dėl Šančių parapijos bažnyčios, *Darbininkas*, 1928 rugpjūčio 19 d., Nr. 33 (468) p. 3.

Šeima. Šančiškiai turėjo gausias šeimas. Augindavo 4 – 5 vaikus¹¹⁴. Beje, dėl to, kad Žemuosiuose Šančiuose buvo daug kareivių, dažnai pasitaikydavo įvairiausių meilės istorijų ir intrigų. Motinos jausdavo pareigą auklėti dukras taip, kad jos nepalaikytų meilės ryšių su kareiviais¹¹⁵. Nors nutikdavo visko, tad Šančiuose pasitaikydavo nemažai nesantuokinių vaikų. Dėl psichologinių problemų neretai jie patraukdavo į nusikalstamą veiklą¹¹⁶.

Nusikalstamumas. Šančiai jau nuo tarpukario garsėja nusikalstamumu. To laikmečio spaudoje nuolat mirgėjo pranešimai apie tame rajone įvykdytus nusikaltimus¹¹⁷. Žmonės būdavo apiplėšiami tiesiog gatvėje¹¹⁸. Prie to prisidėjo, kad Šančiuose, buvusiuose carinių kareivinių rūsiuose, vadinamuose „šaldytuvuose“, gyveno skurdžios, asocialios šeimos¹¹⁹. Tad nieko keista, kad tokios šeimos užsiimdavo vagiliavimu tiesiog savame rajone. Kartais tai virsdavo ištisomis kruvinomis dramomis, dėl kurių kalčiausias būdavo alkoholis¹²⁰. Šančių jaunimas taip pat turėjo ne kokią įvaizdį. Užfiksuotas atvejis, kai vienas trylikmetis sugalvojo surengti langų daužymo varžybas. Akmenimis apsiginklavę vaikai, susirinko prie senosios Šančių bažnyčios ir pradėjo daužyti jos langus. Varžybas laimėjo jų iniciatorius, išmušęs 30 langų. Iš viso buvo išdaužyta virš šimto langų šibų. Policijai pavyko sučiupti visus daužytojus. Jų tėvams teko apmokėti nuostolius, o patys buvo patraukti baudžiamojon atsakomybėn¹²¹. Dažnai jaunimas buvo kaltinamas muštynėmis, praeivių užkabinėjimu, girtuokliavimu ir pan.¹²². Nors su alkoholizmu buvo kovojama. Tuo užsiėmė Blaivybės draugijos Šančių skyrius. Kartais jos organizuojamos akcijos atrodydavo tikrai įdomiai – pavyzdžiui, alkoholio teismas¹²³. Ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje Šančiuose buvo užfiksuotas didžiausias smulkių nusikaltėlių tankumas¹²⁴.

Multikultūriškumas. Šančiuose gyveno daug kita kalba (vokiečių, lenkų) kalbančių gyventojų. Nemažai ten gyveno ir rusų, kurie net mitingus keldavo ir viešai dainuodavo rusų kalba, tuo sukeldami vietinių gyventojų pasipiktinimą¹²⁵. Netgi gatvės buvo pavadintos nelietuviškais pavadinimais, o kine „Iliuzija“, filmai buvo rodomi vokiečių kalba¹²⁶. Reikia

¹¹⁴ Šančiai, *Darbininkas*, 1922 birželio 22 d., Nr. 22 (106), p. 3.

¹¹⁵ Šančiai ir gyvenimo miniatiūros, *Sekmadienis*, 1933 rugsėjo 10, p. 7.

¹¹⁶ Pivariūnas Z., Mažamečių nusikaltimų priežastys faktų šviesoje, *Policija*, 1939, Nr. 6, p. 105–106.

¹¹⁷ Taip kietai įmigo, kad nė vagies nejuto, *Lietuvos žinios*, 1936 balandžio 24 d., p. 6.

¹¹⁸ Šančiai, *Šaltinis*, 1935 m., Nr. 23, p. 230; Išaiškintas „Drobės“ kasininko apiplėšimas, *Policija*, 1935, Nr. 11, p. 209.

¹¹⁹ Pivariūnas Z., Mažamečių nusikaltimų priežastys faktų šviesoje, *Policija*, 1939, Nr. 6, p. 105–106.

¹²⁰ Siaubinga šeimos tragedija, *Diena*, 1930 sausio 12 d., p. 6.

¹²¹ Daužymo varžybos, *Policija*, 1939, Nr. 22, p. 416.

¹²² Šančiai, *Trimitas*, 1922 m., Nr. 42 (112), p. 32.

¹²³ Šančiuose alkoholio teismas, *Lietuvos žinios*, 1931 spalio 12 d., p. 5.

¹²⁴ Nyksta chuliganizmas, *Policija*, 1939, Nr. 21, p. 393.

¹²⁵ Šančiai, *Trimitas*, 1926 m., Nr. 23, p. 754.

¹²⁶ *Lietuvos žinios*, 1923 gegužės 9 d., p. 3.

paminėti, kad ir patys šančiškiai nelaikė savęs kauniečiais. Jiems savaime suprantama buvo, kad jų rajonas tai nėra Kaunas¹²⁷, nors oficialiai buvo visiškai kitaip.

3.3 Gyvenimas Žemuosiuose Šančiuose sovietmečiu ir dabar

Žemųjų Šančių gyvensenos tyrimui buvo pasirinkti atsitiktiniai gyventojai ir apklausti pusiau struktūruoto interviu metodu. Gyventojai specialiai pasirinkti nuo 50 metų ir vyresni. Tokio amžiaus žmonės papasakojo apie gyvenimo ypatumus sovietmečiu ir šiomis dienomis. Be to, vyresni asmenys jaučia didesnę ryšį su gyvenama vieta, negu jaunimas, kuris labiau įtakojamas globalizacijos veiksnių. Giluminio interviu metodu buvo apklausti šeši respondentai. Jų pasakojimai užfiksuoti ir pateikti prieduose. Kita informacija gauta iš gyventojų neformalaus pokalbio metu.

Čia apžvelgsime įžvalgas, kurios pasirodė charakteringai atskleidžiančios Žemųjų Šančių ypatybes. Pirmiausia į akis krinta rajono kraštovaizdis ir urbanistika. Vos truputį pavažiavus nuo Kauno centro, patenki į visiškai kitokią, urbanizuotai vietai nebūdingą teritoriją. Nors A. Juozapavičiaus prospekte įsikūrusios įvairios įstaigos, važiuoja viešasis transportas, tačiau pasukus į bet kurią gatvę pietinėje dalyje, viskas kardinaliai pasikeičia: siauros gatvelės, mediniai namai, kurių kone kiekvienas turi savitą medinės architektūros bruožų ir vargiai rasi du identiškus namus. Kiekvienas namas aptvertas tvora, už kurios yra sodas ar nedidelis daržas. Keliuose kiemuose net teko matyti vaikštinėjančių vištų. Taip pat beveik kiekviename kieme laksto šuniukas, kuris einant pro šalį pradėta loti. Netrukus prisijungia kaimyninių namų sargai ir visa gatvė „signalizuoja“ apie praeivį. Bent trijuose namų pastogėse buvo pastebėtos įrengtos balandinės, kuriose tupėjo nemažai balandžių. Taip patenki lyg į kaimą miesto centre.

Lygiai taip pat miesto gyvensenai nebūdingas gyventojų elgesys. Visuomenėje vis dažniau reiškiasi nuomonė, kad šiuolaikinio miesto gyventojai yra susvetimėję, kaimynas su kaimynu nesisveikina ar net iš viso vienas kito nepažįsta, nors gyvena tame pačiame daugiabutyje. Žemuosiuose Šančiuose viskas kiek kitaip. Atliekant natūros tyrimus, vietiniai nekartą palydėdavo smalsiu žvilgsniu, o fotografuojant įdomesnės architektūros namą, pasigirsdavo klausimai, kodėl fotografuojama, ar pirkti – parduoti ruošiamasi. Iš pradžių pasirodė keista, bet viena respondentė paaiškino, kad pas juos yra įprasta paklausti nepažįstamo žmogaus, koku tikslu jis čia vaikšto. Tuo ir pasireiškia bendruomeniškumas, saugumas.

¹²⁷ Šančiai ir gyvenimo miniatiūros, *Sekmadienis*, 1933 rugsėjo 10, p. 7.

Atliekant tyrimą, buvo susidurta su rimta problema – žmonių nenoru pasakoti apie gyvenimą Žemuosiuose Šančiuose. Sutikus prie namų savininką, užmezgus kontaktą, pradėjus kalbėti apie Šančius ir paprašius papasakoti daugiau, atsakant į pateikiamus klausimus, dažniausiai pasigirsdavo atsakymas, kad neturiu laiko, negaliu nieko gero papasakoti ir t.t. Tai irgi rodo žmonių mentaliteto ypatybę – uždarumą savoje bendruomenėje. Nors buvo pastebėta gan įdomi tendencija. Ne vienas užkalbintas žmogus pasirodė Žemuosiuose Šančiuose gyvenantis tik keletą metų, tačiau jie itin noriai pasakodavo apie savo patirtis priemiestyje. Jie netiko tyrimui (atsakyti daugiau negu pusei tyrimo klausimų reikalinga patirtis iš sovietinių laikų), tačiau jų pasakojimai apie tai, kaip sutaria su kaimynais, kaip buvo priimti šančiškių į savo tarpą, padėjo susidaryti vaizdą apie Šančių gyventojų bendruomeniškumą.

Kaip minėta, giluminio interviu metu buvo apklausti 6 žmonės. Trys iš jų yra gimę Žemuosiuose Šančiuose, vienas – atsikraustęs su šeima trijų metų (pastarąjį galima priskirti „tikriesiems“ šančiškiams, kadangi tokio amžiaus vaikas vargiai prisimena ankstesnius savo gyvenimo metus), viena respondentė apsigyvenusi nuo dešimties metų ir viena į Šančius atsikrausčiusi gyventi dvidešimt vienerių metų. Šie faktai yra svarbūs, nes analizuojant pasakojimus, išsiskyrė požiūris į tam tikrus Žemųjų Šančių gyvensenos ypatumus, priklausančius nuo to, ar žmogus šančiškis nuo gimimo, ar atsikraustęs kiek vėliau.

Pagal gautus pasakojimus padarytos apžvalginio pobūdžio išvados apie Žemųjų Šančių gyvensenos ypatumus. Jas galima suskirstyti į kelias grupes:

Žemųjų Šančių kraštovaizdis. Darbe jau šiek tiek yra užsiminta apie tai, kaip dabar atrodo Žemieji Šančiai. Vyresnieji gyventojai gali puikiai palyginti, kaip Žemieji Šančiai atrodė anksčiau ir dabar. Jie pasakojo apie tai, kad gatvės buvo grįstos akmenimis, smėlingos, šalia padaryti mediniai šaligatviai, stovėjo daug lūšnelių (apie tai labai daug kalbama ir Pirmosios Lietuvos Respublikos periodikoje).

Apie sovietmetį šančiškiai atsiliepia neigiamai. Kadangi tuo metu veikė labai daug fabrių, oras rajone buvo užterštas, net šaligatviai pasidengdavo suodžių ir rūdžių sluoksniu. Visur tvyrojo nemalonas kvapas, Nemuno vanduo buvo užterštas. Būtent tai yra sovietmečio santvarkos pasekmė. Tuo metu mažai buvo kreipiamas dėmesys į aplinkos užterštumo faktorių, kuriant miesto pramonines ir gyvenamąsias erdves. Darbininkams darbo vieta būdavo visai netoli namų, tad nereikėdavo rūpintis transportu jiems atgabenti. Dėl tokio nesveiko oro gyventojai sirgdavo kvėpavimo takų ligomis ir pan. Nors viena respondentė pasakojo, kad ir dabar, žiemą oras nėra labai malonus, nes gyventojai namus apšildo kietu kuru, o dėl arti vienas kito stovinčių namų, iš kaminų rūkstantys dūmai sukelia nemalonų kvapą.

Patys gyventojai savo rajoną vertina teigiamai. Jiems netrukdo siauros gatvės, mediniai namai, šiek tiek „kaimiškas“ vietovės įvaizdis. Tačiau visi patvirtino, kad jiems taip patinka, nes įprasta. Ypač pabrėžė, kad jiems patinka, nes čia jų gimtos vietos. Šitaip pasireiškia prierašumas savam kraštui.

Gyventojai ypač džiaugiasi naujomis statybomis, nes rajonas atsigauja. Pasižvalgius po Žemuosius Šančius, matoma gan įdomi namų statybos tendencija. Nors čia dar gausu tarpukario medinės architektūros su tam laikmečiui būdinga stilistika, tačiau nemažai namų jau renovuota šiuolaikinėmis statybinėmis medžiagomis. Dauguma namų apkalti plastikinėmis lentelėmis, sumontuoti plastikiniai langai ir kt. Taigi, Žemuosiuose Šančiuose galima pamatyti medinės architektūros raidą per šimtą metų. Kontrastas tikrai labai didelis. Ypač kontrastingai atrodo, kai vienas namas, priklausantis keliems savininkams yra nevienodai remontuojamas. Tai atrodo tarsi „kregždžių lizdas“ – namas sulipdytas iš daug viena prie kitos architektūriškai ir estetiškai nederančių dalių.

Žemųjų Šančių gyventojų santykis su gyvenamąja vieta. Rajonas nėra turtingas lankytinomis vietomis. Vis dėl to tai gyvenamasis darbininkų rajonas. Tad gyventojai nepabrėžia kažkokių lankymui pritaikytų vietų. Sovietmečiu susibūrimui skirta vieta buvo kino teatras „Taika“, jaunimas mėgdavo pasivaikščiojimus Juozapavičiaus prospektu lyg pėsčiųjų bulvaru. Kadangi apklausti vyresnio amžiaus žmonės, jie pabrėžė, kad dabar mėgsta nueiti aplankyti kapines.

Tačiau visi respondentai vieningai išskyrė savo mėgstamiausią vietą – Nemuną. Nuo pat seniausių laikų upė žmonėms užėmė svarbią vietą, tad ne išimtis ir Žemųjų Šančių gyventojai. Čia telkdavosi visos pramogos tiek vaikams, tiek suaugusiems. Buvo nuomojamos valtys, įrengti paplūdimiai, žiemą vaikai čiuožinėdavo pačiūžomis. Be pramogų, moterys sovietmečiu ten dar ir skalbdavo. Skalbimas upėje nėra būdingas reiškinys XX a. antros pusės vakarietiškam miestui, tačiau Šančiuose tai buvo įprasta. Čia matomas rajono savotiškas atsilikimas. Nors kaip jau minėta, Nemunas buvo labai užterštas, bet gyventojai vis tiek leido laiką prie jo. Dabar Nemuno reikšmė sunykusi. Nors pakrantėje yra įrengtas pėsčiųjų takas ir jame šiltuoju metu laiku gausu žmonių, tačiau pati upė nebenaudojama. Čia šančiškiai užsuka nebent pažvejoti.

66 pav. Sovietmečiu moteris skalbia Nemune

Pasidomėjus apie tai, kiek šančiškiai susipažinę su rajono istorija, dauguma paminėjo, kad perskaitė J. Vanago knygą „Šančių praeities takais“. Ši atsiminimų knyga, kurioje plačiai papasakota Šančių istorija, šančiškiams yra artima, nes joje kalbama apie jų jaunystėje mėgstamas vietas, pažįstamus žmones su kuriais buvo bendrauta. Taigi, šančiškiai susipažinę su rajono istorija ir jaučiasi jos dalimi.

Žemųjų Šančių agrariškumas. Dauguma sutiktų Žemųjų Šančių gyventojų darbavosi savo soduose ar daržuose. Ir visi apklausti respondentai turi prie namų šiek tiek žemės, nors jų teigimu, ji nėra derlinga, nes smėlinga. Norint kažką užauginti, reikia žemę tręšti. Tačiau vis tiek visi kažką augina: daržoves, turi šiltnamį ar tiesiog užsodina žemę vaismedžiais ir įrengia sodą. Nors ir vaismedžiams žemė nėra labai tinkama.

Kiek įdomiau yra su naminiais gyvuliais. Dabar šančiškiai nebeūkininkauja (nors viena respondentė pasakojo, kad jos kaimynai augina kalakutus), tačiau sovietmečiu kone kiekvienuose namuose čia buvo auginami įvairūs naminiai gyvuliai. Gatvėje būdavo bent viena karvė. Vėl matomas Šančių išskirtinumas miesto kontekste, nes kaimiška gyvensena vyravo miesto centre. Ir tai netradiciškai atrodo SSRS kontekste. Miestus pramonei pajungusioje totalitarinėje šalyje, rajone kuriame telkiasi fabrikai, darbininkai prisiduria pragyvenimui ūkininkaudami. O ir tuometinė miestų politika buvo paremta idėjomis, kad

miestų gyventojai turi gyventi komunaliniuose daugiabučiuose. Taip patogiau juos stebėti saugumo institucijoms, o kartu ir išreiškiamos socialistinės idėjos apie lygybę. Gyventojų ūkininkavimo fenomenas prisidėjo prie ne itin gražaus Žemųjų Šančių kraštovaizdžio. Pašiūrės, tvarteliai skirti laikyti gyvuliams, sudarė prastą rajono vaizdą.

Santykiai su kaimynais. Dėl specifinio priemiesčio užstatymo, atrodo, kad santykiai su kaimynais turėtų būti įtemti. Juk visada visi yra vieni šalia kitų, viską mato ir girdi, kas vyksta gretimame name. Tačiau visi respondentai atsakė, kad su kaimynais sutaria puikiai. Net neseniai į Žemuosius Šančius atsikraustę asmenys teigė, kad kaimynai priėmė juos draugiškai. O Šančiuose gimę ir užaugę žmonės kaimynus traktuoja kaip savo šeimą, į kuriuos bet kada gali kreiptis pagalbos. Ir visai netrukdo privačios erdvės ribotumas.

Bendruomeniškumas. Institucijų, jungiančių bendruomenę Žemuosiuose Šančiuose - mažai. Yra Kauno Švč. Jėzaus Širdies parapija, kuri organizuoja įvairią veiklą ir jungia šančiškius. Nors kaip teigė viena respondentė, į visas bažnyčios veiklas yra priimami ne tik uoliai religiją išpažįstantys, bet ir kitų pažiūrų žmonės, visgi tokia bendruomenė nėra visiems priimtina.

Taip pat Žemuosiuose Šančiuose veikia Pagyvenusios moters veiklos centras. Nors jis įsikūręs pačiame Žemųjų Šančių centre, vietinių moterų mažai. Apsilankius vieno iš jų susitikimo metu ir paklausus, kiek yra šančiškių, rankas pakėlė vos dvi moterys. Likusios dalyvės iš kitų Kauno vietų. Viena iš minėtų dalyvių džiaugėsi šia vieta, kad turi bent šiek tiek veiklos, maisto dalijimas neturtingiems jai yra malonus užsiėmimas (beje, maisto dalijimas nepasiturintiems Šančiuose turi tradicijas jau nuo tarpukario, tad tai jau galima pavadinti rajono ypatybe). Tuo tarpu kita respondentė nėra patenkinta centro veikla. Čia, ko gero, priklauso nuo asmeninių žmonių poreikių. Nors yra ir daugiau neformalių organizacijų, tačiau jos vienija atskiras žmonių grupes: pensininkus, neįgalius asmenis ir t.t.

Trūkstant institucijos, vienijančios šančiškius, kaip teigė viena respondentė, gatvė ir yra bendruomenė. Šančiškiai save suvokia kaip bendruomenę ne instituciniu pagrindu, bet tiesiog žmogiškuoju, kuris išreiškiamas per tarpusavio pagalbą, senus ryšius, bendravimą. Gyventojų atvirumas, pasitikėjimas vienas kitu ir pagarba, sutvirtinta bendrų švenčių, talkų, sudaro savotišką rajono socialinį išskirtinumą. Beje, tradicijos švęsti šventes su aplinkinėmis šeimomis siekia sovietmetį. Jau tuo metu šančiškiai pamėgo savaitgalius ar kitus laisvadienius leisti kartu su kitomis vietinėmis šeimomis.

67 pav. Žemųjų Šančių gyventojų iškyla sovietmečiu

Neigiamas Žemųjų Šančių įvaizdis. Kiekvienas Kauno rajonas, priemiestis turi savo neformalųjį įvaizdį, suformuotą viešosios nuomonės. Vos paminėjus Žemuosius Šančius, visi įspėja saugotis, nes ten nesaugu. Vietiniai gyventojai taip nemano. Visi respondentai atsakė, kad jiems ypač saugu, gali kad ir naktį eiti. Čia netgi jaunimas pakankamai mandagus ir nekelia problemų. Žinoma, prie to prisideda savos vietos jautimas. Visada savoje, įprastoje aplinkoje jaučiamasi saugiai. O kadangi šančiškiai labai įtariai žiūri į nevietinius, tad pastariesiems ir susidaro nesaugaus, nedraugiško rajono įvaizdis. Pasitaiko ir konfliktinių situacijų, bet kaip ir įprasta, dažniausiai vaikinai pakovoja su kitų rajonų atstovais.

Žemųjų Šančių gyventojų išskirtinumas. Pasidomėjus, kuo anot pačių šančiškių, jie skiriasi nuo kitų Kauno gyventojų, labai įdomus pasirodė vienos moters atsakymas. Pasak jos, šančiškiai yra aršesni, moka už save pakovoti. To vaikinai net merginas išmoko. Tad kitiems Kauno gyventojams toks elgesys gali pasirodyti nepriimtinas. Taip atsirado su pašaipa tariamas epitetas „šančiovskas“, kurį, beje, patys Žemųjų Šančių gyventojai taria su pasididžiavimu. Čia įžvelgiamas pasididžiavimas savo kultūriniu išskirtinumu, nors jis kitų akyse nėra itin teigiamas. Galima pamatyti sąsają su darbininkiškuoju, mažamoksliu pradū. O ir patys šančiškiai pabrėžia, kad jie iš Šančių.

Paklausus, kuo skiriasi nuo kitų Kauno rajonų, visi akcentavo Žaliakalnį, kaip priešingybę Žemiesiems Šančiams. Ši priešprieša labiau išryškėjo Pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpiu, kai būtent Žaliakalnyje telkėsi aukščiausias Kauno socialinis sluoksnis (žinoma, ne visame rajone, nes tam tikros Žaliakalnio vietos - „brazilka“, „argentinka“, buvo dar skurdesnės, nei Šančiai), o Žemuosiuose Šančiuose gyveno darbininkai. Šis kontrastas šančiškių suvokime vis dar egzistuoja.

Multikultūriškumas. Dabar Žemuosiuose Šančiuose beveik nebelikę kitataučių. Yra tik romų tautybės atstovų, su kuriais šančiškiai sutaria įvairiai. Kaip ir visur, šios tautybės asmenys turi ne itin gerą reputaciją, tad ir čia gyventojai juos vertina prieštaringai.

Sovietmečiu buvusiose kareivinėse gyvenę kariškiai irgi vertinami įvairiai. Kai kurie respondentai atsakė, kad su jais neturėjo jokių problemų, kiti teigė, kad susidurdavo su rusų vagystėmis, bijodavo jų.

Užbaigiant interviu buvo paklausta, ar respondentai norėtų gyventi kitame, kad ir geresnį įvaizdį turinčiame rajone. Visi atsakė neigiamai. Tad nors rajonas nėra vienas iš prabangiausių, turinčių gerą įvaizdį, gyventojai jaučiasi jo dalimi.

3.4 Architektūrinės –urbanistinės sruktūros ir vietinės gyvensenos ypatybių tarpusavio sąveika

Atlikus natūrinius Žemųjų Šančių tyrimus paaiškėjo, kad architektūrinės-urbanistinės struktūros turi itin glaudžią sąveiką su vietinės gyvensenos ypatumais.

Pirmiausia reikėtų šiek tiek paanalizuoti rajono architektūrinės ir urbanistinės visumos įtaką gyventojų mentalitetui. Nuo pat tarpukario priemiesčio urbanistiniam išplanavimui nebuvo skirtas tinkamas dėmesys, taip pat nebuvo skiriama pakankamai lėšų gatvių tvarkymui, apšvietimui. Todėl Žemieji Šančiai asocijavosi su prastesne miesto dalimi. Sovietmečiu, sparčiai daugėjant gyventojų, priemiestis buvo maksimaliai apgyvendintas namuose įrengiant papildomus butus, tankinant gyvenamąją statybą (ūkinės paskirties pastatus paverčiant gyvenamaisiais, dažnai be jokių patogumų – vandentiekio ir kanalizacijos, centrinio šildymo), tad naujų blokinių daugiabučių kontekste rajono įvaizdis išliko skurdus. Šiais laikais iškilo medinių namų būklės problema. Daugelis tarpukariu pastatytų namų susidėvėję, neremontuojami, kai kurie medinukai griūvantys, kiti, turintys kelis savininkus ir remontuojami pagal kiekvieno jų išmonę ir finansines galimybes atrodo neestetiškai ir primena „kregždžių lizdus“. „Prastesnis“ Žemųjų Šančių įvaizdis miesto kontekste padarė įtaką gyventojų mentalitetui. Laikomi darbininkijos sluoksnio atstovais, šančiškiai tapo uždaresni, labiau priklausomi sava Žemųjų Šančių bendruomenei, bet ne Kauno miestui. Viena respondentė pabrėžė, kad šančiškiai yra aršesni, mokantys pakovoti už save, visada pasirengę ginti savo artimuosius. Tad neveltui epitetas „šančovskas“ turi dvigubą reikšmę: pats šančiškis juo save priskiria Žemųjų Šančių bendruomenei ir didžiuojasi, o likę miestiečiai, pusiau juokais, pusiau rimtai šiuo epitetu apibūdina Žemųjų Šančių gyventoją kaip žemesnio socialinio sluoksnio, žemesnės kultūros atstovą. Žemieji Šančiai pagarsėję

muštynėmis, prasta reputacija. Respondentė paaiškino, kad tai yra natūralu ir jiems priimtina. Šančiškiai nemėgsta į savo rajoną įsileisti svetimų, tad vietiniai vaikinai taip saugo savo gyvenamosios vietos privatumą. Jie visuomet pasirengę saugoti ir ginti savojo rajono vardą. Rajono gyventojų uždaramą atskleidė ir jų nenoras kalbėti apie gyvenimą Žemuosiuose Šančiuose.

Daugelis Žemųjų Šančių gatvių yra neilgos. Vienoje gatvėje gyvenantys žmonės puikiai vienas kitą pažįsta, jie sudaro kaip atskirą, artimą bendruomenę. Rengia iškylas, švenčia kartu šventes ir pan. Nereglamentuotas gatvelių išsidėstymas nulėmė bendruomeniškumą, apjungė svetimas šeimas į bendruomenę, kurios jungtimi tapo ne institucija, bet urbanistinė struktūra.

Gyvenamųjų namų sklypų išsidėstymas taip pat padarė didelę įtaką gyvensenai. Dar XIX a. pab. – XX a. pr. S. Fanstilio pardavinėti nedideli žemės sklypai, nulėmė, kad gyvenamieji namai pastatyti labai arti vienas kito. Vietomis kaimyninių sklypų ribos net neatskirtos tvoromis, tad tampa nesunku girdėti ir matyti kas vyksta kaimyniniame kieme. O kai kuriuose gatvėse namai taip arti vienas kito, kad galima pro langą matyti kas vyksta gretimame name. Respondentės pabrėžė, kad tai jiems netrukdo, kad jie tiesiog nekreipia dėmesio į tai kas vyksta pas kaimynus, gandų neskleidžia, nes jiems tai savaime suprantama. Negana to, kaimynai visada pasiruošę pagelbėti vienas kitam. Tad šančiškiai neslepia savo privataus gyvenimo nuo kaimynų. Toks gyvenimo būdas jau nebebūdingas miestui. Nors daugiabučiuose gyvenančius žmones nuo kaimynų skiria tik plona siena, dėl nuolatinės gyventojų kaitos (butai parduodami, nuomojami, savininkai ir nuomininkai keičiasi nuolat), kaimynai dažnai vienas kito nepažįsta ir visiškai nekreipia dėmesio kas vyksta už sienos. Tuo tarpu Žemųjų Šančių gyventojams vis dar būdingas „dalyvavimas“ kaimynų gyvenime, kuris buvo neatsiejamas nuo gyvenimo provincijoje.

Privataus sklypo turėjimas nulėmė, kad šančiškiai ko gero iš visų Kauno gyventojų mažiausiai nutolę nuo kaimiškos gyvensenos. Kadangi beveik prie kiekvieno privataus namo yra žemės, tad vyresni gyventojai pasakoja, kad daugelis šančiškių sovietmečiu laikydavo naminius gyvulius, paukščius, beveik kiekvienoje gatvėje kažkas turėdavo bent vieną karvę, buvo veisiami sodai, auginamos daržovės. Net vidutinio amžiaus šančiškiai, visą gyvenimą pragyvenę mieste, žino ką reiškia kaimiškas gyvenimas. Todėl ir dabar daugelis turi nedidelius daržus, šiltanamus, kieme laiko šunelį ar katę.

Kadangi Žemuosiuose Šančiuose nuo pat XIX a. pab. aktyviai plėtojama pramonė, čia susiformavo savotiška agrarinės (ikikolūkinio kaimo) sanklodos atmaina, kai vienuose namuose gyvenama iš kartos į kartą. Neretai tėvams dirbant fabrikuose, užaugę vaikai taip pat

ten įsidarbindavo, kartu likdami gyventi tėvų namuose. Todėl viename name gyvena kelios kartos.

Apibendrinant galima teigti, kad beveik pačiame Kauno miesto centre, vaizdingoje Nemuno kilpoje susiformavo ypatingas priemiestis. Specifiniai istoriniai ir urbanistiniai veiksniai nulėmė savitą Žemųjų Šančių materialųjį ir nematerialųjį įvaizdį. XXI a. sparčiai plečiantis miestams, kylant moderniems pastatams, Žemieji Šančiai atrodo lyg kaimas miesto centre, turintis savo uždarą bendruomenę, kaimiškos gyvensenos liekanas ir savo specifinį „šančiovsko“ mentalitetą.

IŠVADOS

- Žemųjų Šančių priemiesčio susikūrimas siejamas su XIX a. antroje pusėje geležinkelio per Kauną tiesimu ir Kauno tvirtovės statyba. Geležinkelis pasitarnavo pramonės įmonių steigimui, o tušti priemiesčio plotai buvo užstatomi karinių reikmių pastatais.
- Šančių urbanistinę raidą Kauno miesto planuose galima atsekti nuo XIX a. pabaigos: matyti kaip palaipsniui savaimingai klostėsi gatvių tinklas, tankus užstatymas. Gatvės buvo siauros, nepatogios. Vėliausiai urbanizuota pietrytinė rajono dalis. Visi bandymai perprojektuoti Žemuosius Šančius buvo neįmanomi dėl tankaus užstatymo ir ribotų miesto finansinių galimybių.
- Seniausi teritorijos pastatai siekia XIX a. pabaigą – tai tvirtovės kareivinės ir geležinkeliečių namai. Pastatams būdingas gausus, carinės Rusijos imperijos architektūrai būdingas medžio raižinių dekoras. Iki 1919 m. kai Žemieji Šančiai tapo Kauno miesto dalimi, statyti gyvenamieji namai daugiausia sodybinio tipo dvibučiai, nepasižymintys miestietiško dekoru elementais. Tokį išorės santurumą galima sieti su kaimiška tradicija.
- Pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpiu Žemuosiuose Šančiuose jau statyti ne tik sodybiniai namai, bet ir miestiečių bei nuomojami namai. Pastarųjų ypač padaugėjo ketvirtajame dešimtmetyje. Jų architektūrinė įvairovė varijuoja nuo itin kuklių daugiabučių iki tarpukario medinei architektūrai būdingų sprendimų turinčių keturabučių, kurių dekoras artimas vietiniam modernizmui.
- Sovietmečiu Žemųjų Šančių užstatymas mažai kito, buvo pastatyti keletas naujų privačių namų. Didžiausias to meto urbanistinis pokytis – dar Pirmosios Lietuvos Respublikos metais suprojektuotos Nemuno krantinės projekto realizavimas. Ji užstatyta tipiniais sovietiniais daugiabučiais, kurie kontrastuoja su smulkiu tarpukario medinių namų užstatymu.
- Gyvenamoji vieta daro įtaką gyventojų mentalitetui, kasdienybei, tarpusavio bendravimui, santykiui su aplinka. Ypač tas pastebima nedidelėse, tačiau tankiai apgyvendintose teritorijose. Šie aspektai pasitarnauja lokalinės istorijos tyrimuose, kuriuose be istorinių faktų, pateikiamas ir kultūrinis, socialinis kraštovaizdis.
- Atlikus vyresnio amžiaus grupės gyventojų apklausą, išaiškintos gyvensenos Žemuosiuose Šančiuose ypatybės:
 - ❖ Nors kauniečių viešoji nuomonė apie Žemuosius Šančius turi negatyvų atspalvį, patiems šančiškiams priemiestis yra mėgstama, gyvenimui palanki vieta. Tai

atsiskleidžia ir per domėjimąsi rajono istorija, priklausymo Žemųjų Šančių lokalinei bendruomenei akcentavimą.

- ❖ Patys gyventojai yra prisirišę prie vietovės, save ir kaimynus suvokia kaip susijusius labai artimais ryšiais. Dėl šio bendruomeniškumo jie Žemuosiuose Šančiuose jaučiasi itin saugūs.
- ❖ Dar sovietmečiu Žemuosiuose Šančiuose buvo auginami naminiai gyvuliai, dabar to praktiškai nebėra, tačiau daugelis gyventojų turi nedidelius daržus, šiltnamius. Tai kiek neįprasta beveik miesto centre esančiai teritorijai - agrarinis pobūdis išskiria rajoną Kauno kontekste.
- ❖ Sovietmečiu Žemųjų Šančių gyventojams ypač svarbus buvo Nemunas. Prie jo laisvą laiką leisdavo visų amžiaus grupių žmonės, jis teikdavo pagrindines pramogas tiek žiemą, tiek vasarą. Tuo metu Nemune dar buvo skalbiama.
- ❖ Gyventojai jaučia skirtumą nuo kitų Kauno rajonų, nes Žemieji Šančiai yra darbininkų priemiestis. Ypač pabrėžiamas skirtumas nuo „elitinio“ Žaliakalnio.
- Žemuosiuose Šančiuose žemesnė ir skurdesnė socialinė gyventojų padėtis nulėmė savitą rajono kraštovaizdį ir gyventojų mentalitetą. Dėl to rajonas įgavo ne itin teigiamą įvaizdį miesto kontekste. Pastebėti Šančių gyvensenos ypatumai priklauso nematerialiajam kultūros paveldui. Be abejo, jie turi materialiąją išraišką, nes yra nulemti specifinių urbanistikos ir architektūros veiksnių. Medžiaginio ir nemedžiaginio paveldo simbiozė formuoja lokalinius vietovės kasdienybės savitumus. Jie praturtina bendrą Kauno įvaizdį kontrastingos įvairovės parametrais.

ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Šaltiniai

Nepublikuoti šaltiniai:

Kauno apskrities archyvas:

1. KAA, F. 218. Ap. 4. B. 32. Estų g – vės sutvarkymo byla
2. KAA, F. 218. Ap. 4. B. 191. Šančiuose XIX Kranto g- vės rajono projektas
3. KAA, F. 218. Ap. 4. B. 203, Darbininkų gyvenamųjų namų kolonijos Šančiuose išplanavimo projektas S. Fanstelio žemės plote tarp Rusų g – vės tąsos ir būsimos Nemuno Krantinės alėjos 1940.

Publikuoti šaltiniai:

4. Juozapavičius P., *Kaunas ir jo apylinkės*, Kaunas, 1980.
5. *Kauno miesto planai XIX a. – XX a. I p.*, Kaunas, 2007.
6. *Lietuvos apgyventos vietos. Pirmojo visuotinio Lietuvos gyventojų 1923 m. surašymo duomenys*. 1925. Kaunas: Leidėjas Centr. Statistikos biuras, Finansų ministerija.

Periodiniai leidiniai:

7. *Amatininkas*, 1934 – 1940, Kaunas.
8. *Darbininkas*, 1919 – 1940, Kaunas.
9. *Lietuvos žinios*, 1922 – 1940, Kaunas.
10. *Moteris*, 1919 – 1940, Kaunas.
11. *Rytas*, 1936 – 1937, Kaunas.
12. *Sekmadienis*, 1928 – 1940, Kaunas.
13. *Trimitas*, 1920 – 1940, Kaunas.
14. *XX amžius*, 1934 – 1940, Kaunas.

2. Literatūra

3. Abramauskas S., Černeckis V., Gulbinskienė A., *Kaunas*, 1968.
4. Assmann J. *Communicative and cultural memory*, Berlin, New York, 2008.
5. Benevolo L., *Europos miesto istorija*, Vilnius, 1998
6. Butkus A., Kai kurių Kauno vietovardžių kilmė, *Kauno istorijos metraštis*, T. 2

7. Dijokienė D., Istoriniai priemiesčiai senamiesčių struktūroje, *Urbanistika ir architektūra*, Vilnius, 2009, 33 (2), p. 92 – 99.
8. Dijokienė D., Vilniaus istorinių priemiesčių genezės, raidos ir vertybių ypatumai, *Urbanistika ir architektūra*, Vilnius, 2006, XXX tomas, Nr. 2, p. 78 – 86.
9. Dijokienė D., *Urbanistinis istorinių priemiesčių paveldas*, Vilnius, 2009.
10. Gimbutas, Jurgis. *Lietuvos kaimo trobesių puošmenys*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2004.
11. Gulbinskienė A., Černeckis V., Kežinaitis P., *Kaunas: praeitis, dabartis, ateitis*, Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1960.
12. Jokimas A., Apie Kauno miesto statybą, *Technika ir ūkis*, 1940, kovas, Nr. 3 (36), p. 43-44.
13. Jurevičienė J. Kaimo aplinkos reliktai šiuolaikiniame mieste. *Urbanistika ir architektūra*, 2(29), 2005. P. 62–67.
14. Jurevičienė J. Medinė Architektūra istoriniame priemiestyje. Vilniaus Užupio autentiškumas, *Urbanistika ir architektūra*, XXVI tomas, Nr. 1, Vilnius, 2002.
15. *Kauno architektūra*, sud. A. Jankevičienė, Vilnius, 1991.
16. Krukauskienė E., *Kauniečio portretas (sociologinis aspektas)*, Vilnius, 1998.
17. Krukauskienė E., Lokalinių lyginamųjų sociologinių tyrimų galimybės tiriant kultūrinį identitetą, *Lietuvos lokalinių tyrimų padėtis*, Vilnius, 2005.
18. Kovalskis J., Kauno miesto tvarkymas, *Naujoji Romuva*, 1937, Nr. 47 (357), p. 873.
19. Laužinskaitė A., Kauno medinės architektūros paveldo vertybės, *Urbanistika ir architektūra*, XXIII tomas, Nr. 3, Vilnius, 1999.
20. Lukšaitė I., Lokalinės istorijos sampratos, *Lietuvos lokalinių tyrimų padėtis*, Vilnius, 2005.
21. Lukšionytė N., *Gubernijos laikotarpis Kauno architektūroje*, Kaunas, 2001.
22. Merkienė I. R., Lokalinė kultūra istorijos ir geografijos kontekste, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*. 2007, 7(16).
23. Minkevičius J., Lietuvos medinė architektūra, *Medinė architektūra Lietuvoje*, Vilnius, 2002
24. Morkūnaitė – Lazauskienė A., Kauno turgaviečių bruožai (1919 – 1940), *Kauno istorijos metraštis*, T. 11.
25. Racevičienė A., Mediniai gyvenamieji namai Vilniuje, *Archiforma* 1(33), Vilnius, 2006. p. 90 – 95.

26. Račiūnaitė R., Nacionalinių vertybių ir miestietiškos sąmonės plėtra: tarpukario Kaunas ir jo priemiesčiai, *LIETUVOS ETNOLOGIJA: socialinės antropologijos iretnologijos studijos*. 2004,4(13), 111-133.
27. Sarcevičius S., Lukiškių priemiesčio rytinė dalis iki XVII a. vid. archeologijos duomenimis, *Miestų praeitis*, Nr. 3, Vilnius, 2012.
28. Senkus V., Lokali bendruomenė: raidos ir tyrimų bruožai, *Lokali bendrijos tarpdalykiniu požiūriu*, Vilnius, 2004.
29. Senkus V., Globalizacija ir lokalumas: politologiniai aspektai, *Lietuvos lokaliųjų tyrimų padėtis*, Vilnius, 2005;
30. Spelskis A., *Miestų sodybinės statybos architektūra*, Vilnius, 1955
31. Surblys A., Kauno kino teatrai 1918 – 1940 m.: raida ir lokalizacija, *Kauno istorijos metraštis*, T. 11.
32. Surgailis A., *Medinis Kaunas*, Vilnius, 2008.
33. Šančiai. *Lietuvių enciklopedija*, 29 tomas, USA, Bostonas, 1963.
34. Šešelgis K., *Lietuvos urbanistikos istorijos bruožai*, Vilnius, 1996.
35. Švipas V., *Miesto gyvenamieji namai*, Kaunas, 1933.
36. Vaičenonis J., *Kaunas: istorija, praeitis, dabartis*, sud. R. Viedrynaitis, „Šviesa“, 2006.
37. Vanagas J., *Šančių praeities takais*, Kaunas, 2009.

3. Elektroniniai duomenys

50. <http://www.archimede.lt>
51. <http://www.autc.lt/public/HeritageObject.aspx?id=1551>
52. www.kurgyvenu.lt

ILIUSTRACIJŲ SĄRAŠAS

1. Žemieji Šančiai iš paukščio skrydžio 1939 m.; nuotrauka
<https://www.facebook.com/photo.php?fbid=111280295722947&set=a.222460404604935.1073741832.100005229310259&type=3&theater>
2. Žemieji Šančiai iš paukščio skrydžio 1939 m.; nuotrauka
<https://www.facebook.com/photo.php?fbid=111280165722960&set=a.222460404604935.1073741832.100005229310259&type=3&theater>
3. Žemieji Šančiai iš paukščio skrydžio 1939 m.; nuotrauka
<https://www.facebook.com/photo.php?fbid=111279679056342&set=a.222460404604935.1073741832.100005229310259&type=3&theater>
4. Potvynio metu apsemta 12 – oji Kranto gatvė; nuotrauka
<https://www.facebook.com/photo.php?fbid=132749463576030&set=a.222470954603880.1073741834.100005229310259&type=3&theater>
5. Kareivinių kompleksui priklausantis namas A. Juozapavičiaus pr. 9; L. Rimkutės nuotrauka, 2013.
6. Kareivinių kompleksui priklausantis namas A. Juozapavičiaus pr. 13; L. Rimkutės nuotrauka, 2013.
7. Kareivinių kompleksui priklausantis namas A. Juozapavičiaus pr. 15; L. Rimkutės nuotrauka, 2013.
8. Geležinkeliečių namas A. Juozapavičiaus 125; L. Rimkutės nuotrauka, 2013.
9. Geležinkeliečių namas A. Juozapavičiaus 131; L. Rimkutės nuotrauka, 2013.
10. Geležinkeliečių namas A. Juozapavičiaus 133; L. Rimkutės nuotrauka, 2013.
11. Namai Tilkos g. 15; L. Rimkutės nuotrauka, 2013.
12. Namai Kranto 11 – oje g. 5; L. Rimkutės nuotrauka, 2013.
13. Namai Vinių g. 15; L. Rimkutės nuotrauka, 2013.
14. Namai Sodų g. 33; L. Rimkutės nuotrauka, 2013.
15. Namai Sodų g. 29; L. Rimkutės nuotrauka, 2013.
16. Namai Kranto 12 – oje g. 17; L. Rimkutės nuotrauka, 2013.
17. Namai Kranto 11-oje g. 3; L. Rimkutės nuotrauka, 2013.
18. Namai Kranto al. 37; L. Rimkutės nuotrauka, 2013.
19. Namai Sodų g. 68; L. Rimkutės nuotrauka, 2013.
20. Namai Kranto al. 19; L. Rimkutės nuotrauka, 2013.
21. Namai Kranto al. 86; L. Rimkutės nuotrauka, 2013.
22. Namai Sodų g. 64; L. Rimkutės nuotrauka, 2013.

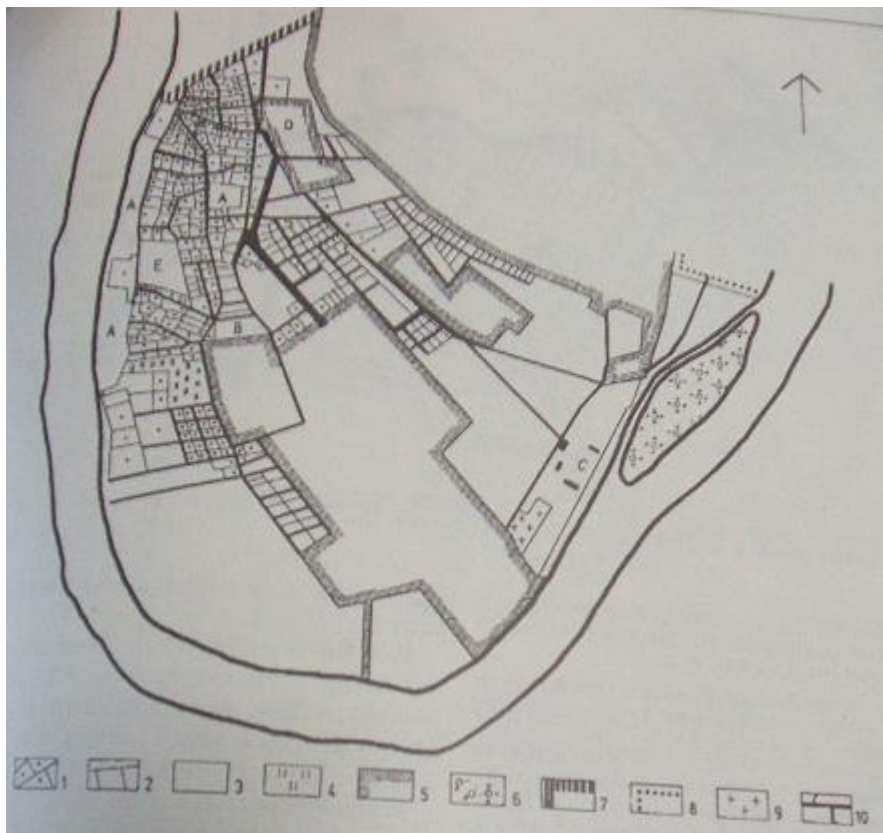
23. Namas Vokiečių g. 24; L. Rimkutės nuotrauka, 2013.
24. Namas Kranto 7 – oje g. 6; L. Rimkutės nuotrauka, 2013.
25. Namas Vokiečių g. 82; L. Rimkutės nuotrauka, 2013.
26. Namas Vytarto g. 5; L. Rimkutės nuotrauka, 2013.
27. Namas Tilkos g. 5; L. Rimkutės nuotrauka, 2013.
28. Namas Tilkos g. 11; L. Rimkutės nuotrauka, 2013.
29. Namas Latvių g. 1; L. Rimkutės nuotrauka, 2013.
30. Namas Kranto 14 – oje g. 17; L. Rimkutės nuotrauka, 2013.
31. Namas Kranto 9 – oje g. 16; L. Rimkutės nuotrauka, 2013.
32. Namas Kranto al. 75; L. Rimkutės nuotrauka, 2013.
33. Namas Kranto 19 – oje g. 24; L. Rimkutės nuotrauka, 2013.
34. Namas Kranto 13 – oje g. 18; L. Rimkutės nuotrauka, 2013.
35. Namas Tilkos g. 11; L. Rimkutės nuotrauka, 2013.
36. Namas Kranto 9 – oje g. 14; L. Rimkutės nuotrauka, 2013.
37. Namo Sodų g. 78 dekoru elementai; L. Rimkutės nuotrauka, 2013.
38. Namas Sodų g. 88; L. Rimkutės nuotrauka, 2013.
39. Namas Kranto 13 – oje g. 11; L. Rimkutės nuotrauka, 2013.
40. Namas Vokiečių g. 26; L. Rimkutės nuotrauka, 2013.
41. Namas Vinių g. 4; L. Rimkutės nuotrauka, 2013.
42. Namas Vokiečių ir Kranto 15 – osios gatvės kampe, parduotuvė; nuotrauka
<https://www.facebook.com/photo.php?fbid=107868769397433&set=a.222470954603880.1073741834.100005229310259&type=3&theater>
43. Namo Vokiečių g. 65 1924 m. statybos projektas; KAA, F. 218, Ap. 1, B. 187.
44. Namas Vokiečių g. 65; L. Rimkutės nuotrauka, 2013.
45. Namas Švedų g. 10; L. Rimkutės nuotrauka, 2013.
46. Namas Kranto al. 47; L. Rimkutės nuotrauka, 2013.
47. Namas Tilkos g. 7; L. Rimkutės nuotrauka, 2013.
48. Namas Kranto 6 – oji g. 11; L. Rimkutės nuotrauka, 2013.
49. Namas Mažeikių g. 18; L. Rimkutės nuotrauka, 2013.
50. Namas Vinių g. 23; L. Rimkutės nuotrauka, 2013.
51. Namas Mažeikių g. 13; L. Rimkutės nuotrauka, 2013.
52. Namas Darbėnų g. 10; L. Rimkutės nuotrauka, 2013.
53. Namas Sodų g. 50; L. Rimkutės nuotrauka, 2013.
54. Namas Švedų g. 5; L. Rimkutės nuotrauka, 2013.
55. Namo Švedų g. 5 1935 m. statybos projektas; KAA, F. 218, Ap. 1, B. 177.

56. Namas Kranto 2 – oje g. 6; L. Rimkutės nuotrauka, 2014.
57. Namas Kranto 6 – oje g. 3; L. Rimkutės nuotrauka, 2013.
58. Namo Kranto 2 – oje g. 6 1920 m. statyto priestato projektas; KAA, F. 218, Ap. 1, B. 176.
59. Namo Kranto 6 – oje 3 1922 m. mezonino pristatymo projektas; KAA, F. 218, Ap. 1, B. 176.
60. Namas Kranto 2 – oje g. 14; L. Rimkutės nuotrauka, 2014.
61. Namo Kranto 2 – oje g. 14; 1924 m. projektas; KAA, F. 218, Ap. 1, B. 176.
62. Namas Kranto 20 – oje g. 22; L. Rimkutės nuotrauka, 2013.
63. Kranto 13 – oje g. 5; L. Rimkutės nuotrauka, 2013.
64. Namas Sodų g. 96; L. Rimkutės nuotrauka, 2013.
65. Sporto šventė vietiniams vaikams; nuotrauka
<https://www.facebook.com/photo.php?fbid=122868417897468&set=a.222470954603880.1073741834.100005229310259&type=3&theater>
66. Sovietmečių moteris skalbia Nemune; nuotrauka
<https://www.facebook.com/photo.php?fbid=122868454564131&set=a.222460404604935.1073741832.100005229310259&type=3&th>
67. Žemųjų Šančių gyventojų iškyla sovietmečių; nuotrauka
<https://www.facebook.com/photo.php?fbid=161749954009314&set=a.222470954603880.1073741834.100005229310259&type=3&theater>

PRIEDAI

Priedas Nr. 1

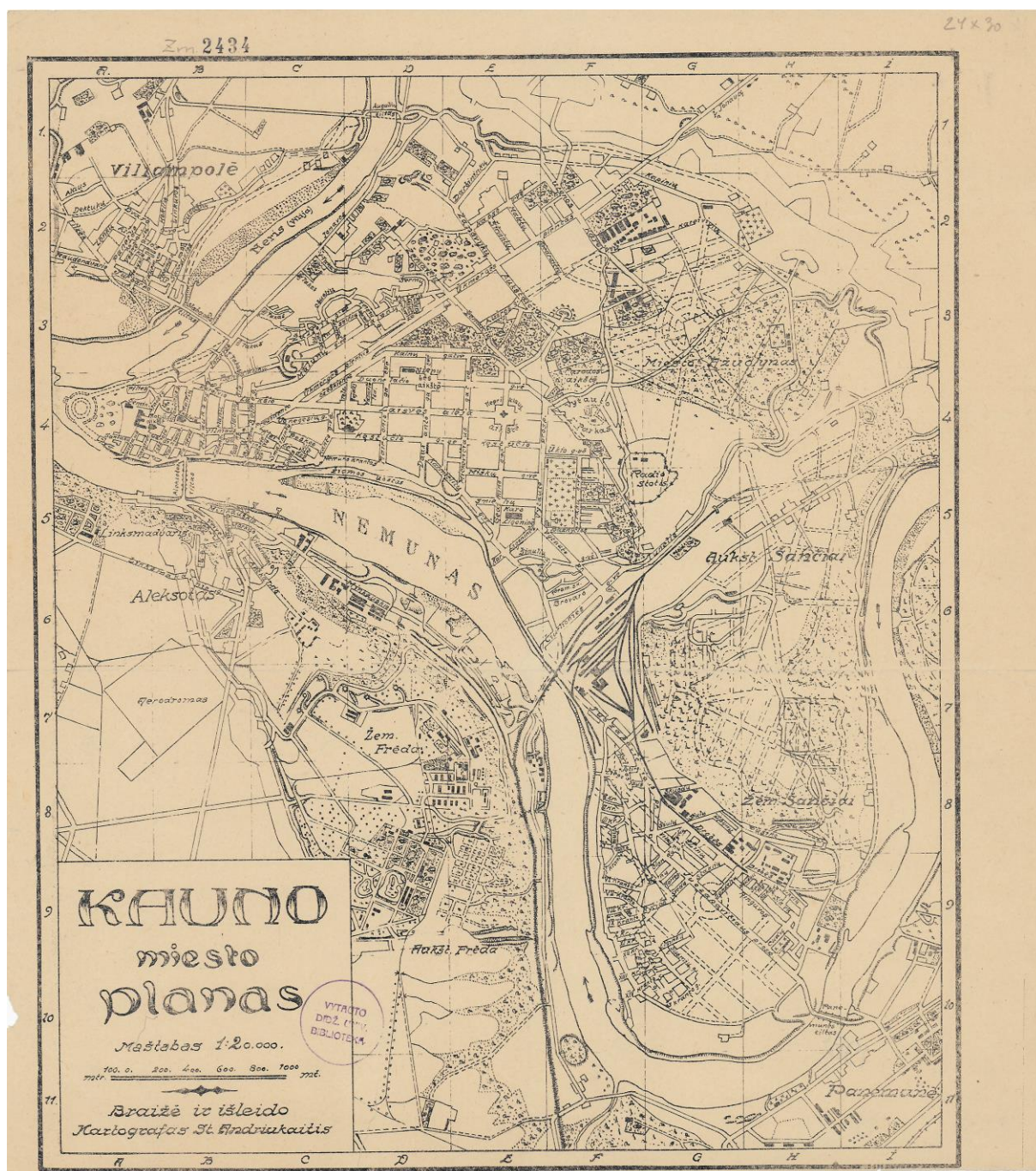
Žemųjų Šančių urbanistinė padėtis 1893 m.

- 1 – užstatyti sodybiniai sklypai,
- 2 – neužstatyti sodybiniai sklypai,
- 3 – ariamoji žemė,
- 4 – pievos,
- 5 – kariuomenei priklausančios žemės ribos,
- 6 – krūmai,
- 7 – geležinkelio priklausančios teritorijos ribos,
- 8 – kaimo žemės ribos,
- 9 – kapinės,
- 10 – gatvės ir keliai;
- A – valstiečių bendruomenės žemė,
- B – cerkvei statyti skirtas sklypas,
- C – dvarininko sodyba,
- D – Fabrikanto N. Šmidto žemė,
- E – lauko įtvirtinimai (šancai).¹²⁸

¹²⁸ Šešelgis K., *Lietuvos urbanistikos istorijos bruožai*, Vilnius, 1996, p. 109

Stasio Andriukaičio 1920 m. braižytas Kauno planas

1967 m Kauno gatvių schema

1987 m. Kauno gatvių būklę fiksuojantis planas

Žemųjų Šančių gyventojų apklausa

KLAUSIMYNAS

Anketiniai duomenys apie pateikėją

- I. Pavardė, vardas;
- II. Gimimo metai ir vieta;
- III. Gyvenamoji vieta;
- IV. Išsilavinimas

Klausimai apie pateikėjo santykį su nagrinėjama tema

1. Kiek laiko gyvenate Šančiuose?
2. Kodėl būtent pasirinkote gyventi Šančiuose?
3. Ar per tiek laiko rajonas pasikeitė?
4. Apibūdinkite gyvenimą Šančiuose dabar ir sovietmečiu?
5. Kaip vertinate Šančių įvaizdį (siauros gatvelės, mediniai namukai)?
6. Kokia mėgstamiausia Jūsų vieta Šančiuose?
7. Kokias žinote lankytinas Šančių vietas?
8. Ar domėjotės Šančių istorija? Ar žinote kokie žymūs žmonės kilę iš Šančių?
9. Ar prie namų turite žemės (*jei gyvena nuosavame name*)?
10. Jei turite jos, ką su ja veikiate?
11. Kaip sutariate su kaimynais?
12. Ar jaučiasi bendruomeniškumas?
13. Ar turite savo rajono bendruomenę? Kokia jos veikla?
14. Kokie renginiai rajono gyventojams vyksta Šančiuose?
15. Ar šiame rajone jaučiatės saugūs?
16. Kaip reaguojate į stereotipus (didelis nusikalstamumas, skurdus rajonas ir t.t.), kurie vyrauja apie Šančius?
17. Ar jaučiate kultūrinį skirtumą nuo kitų Kauno gyventojų?
18. Kuo, Jūsų nuomone, skiriatės nuo kitų Kauno rajonų gyventojų?
19. Ar dažnai pabrėžiate kad esate iš Šančių?
20. Ar tenka išgirsti ironiškai tariamą epitetą „šančiovska“?
21. Kaip sovietmečiu jautėtės gyvendami šalia kareivinių? Ar nekildavo problemų su rusakalbiais kareiviais?
22. Kaip sutariate su kitų tautybių Šančių gyventojais?
23. Ar norėtumėt gyventi kitame Kauno rajone?

INTERVIU

RESPONDENTAS NR. 1

Anketiniai duomenys apie pateikėją

- I. Romualda Mačiulienė;
- II. Gimimo data 1936 m., Žemieji Šančiai;
- III. Narbuto 33, Žemieji Šančiai;
- IV. Pensininkė, buv. medicinos sesuo

- 1. Nuo gimimo, nuo 1936 metų.
- 2. Nepasirinkau, nes čia gimiau.
- 3. Labai pasikeitė, labai pasikeitė. Kiek prisimenu vaikystę, visos gatvės buvo smėlis, kaip pliažė. Vaikai būdami, palijus eidavom žaisti po balas. Vokiečių gatvė buvo grįsta akmenimis. Pašaliuose buvo mediniai šaligatviai. Ant jų supdavomės.
- 4. Na dingo „Drobė“, dingo „Metalas“. Kai užkuria metalo kaminą, tai būdavo ir dulkių, ir suodžių, ir rūdžių. Kvapas jausdavosi ir nuo „Cottono“ – kojinių fabriko. Dabar jau to kvapo nebėra. ***O tas kvapas netrukdė gyventi?*** Nu žinot visaip būdavo. Žmonės ir asmatikais darydavosi jei nepernešdavo kvapo. Bet žinot, kai čia gimei, čia užaugai, tai buvai pripratus.
- 5. *Nu* kaip aš pripratus, tai man viskas labai miela. Čia gimus, čia užaugus ir niekur nerandu kitos tokios mielos vietos.
- 6. Nežinau, bendrai visas gyvenimas prabėgdavo prie Nemuno. Ir pliažai būdavo ir valtys nuomojo.
- 7. Kad nelabai. Anksčiau buvo labai graži ta rusų bažnytelė. Dar į kapus eidavom lankyti. Taip pat po Juozapavičiaus prospektą pasivaikščiot. Nuo pat tilto iki „Tilkos“ kur dabar „Norfa“ stovi.
- 8. Nu tai tris kartus perskaičiau Vanago knygą. Juk visi draugai, bendramoksliai paminėti. Aš kilus nuo 15 – os Kranto gatvės. Tai ten pat už tvoros Mieželaitis gyveno. O ir Šociką gerai prisimenu. Skaitydama knygą prisimenu visus kai kartu lakstydavom, kartu į šokius eidavom. Čia ir Miškinis gyveno netoli, Rygos gatvėj.
- 9. Turiu.
- 10. Nieko. Ji netinkama naudoti, nes smėlis yra. Kai kurie žmonės pasidarė daržus prisivežę žemių. Mano mama anksčiau augindavo pomidorus. Iš kitos Nemuno pusės parsinešdavo karvės mėšlo ir tręšdavo. Tai pomidorai augdavo. O dabar tik nedidelį

šiltnamiuką turiu. Daugiau apželdinom. Obelys tai auga jau 60 metų. Bet prastai. Dėl smėlio graužia jas.

11. Labai gerai.

12. Labai jaučiasi. Labai labai bendraujam. Nors senų žmonių jau nebelikę. Tik jaunesni, bet vistiek bendraujam. Ar bėda ar kas, iškart pas kaimyną.

13. Žinot, kad aš nežinau. Turėtų būti, bet aš nedalyvauju.

14. Nedalyvauju. Anksčiau, kol paėjau, tai dalyvaudavau. Buvo pagyvenusios moters veiklos centras, bet dabar jau nebedalyvauju.

15. Žinokit nežinau. Aš kad ir vidury nakties galiu eiti. Kaip per savo kiemą. Šneka dabar, kad baisu, kad užpuola. Anksčiau to tikrai nebuvo. Bet jei kas būtų, tai riktelčiau ir iškart kaimynai subėgtų.

16. Nežinau. Mažai girdžiu jų kai mažai vaikštau.

17. Nejaučiu tikrai.

18. Tvarkos, švaros atžvilgiu gal Žaliakalnis gražesnis. Čia gal daugiau gerenčių, neprižiūrinčių savo namų.

19. Kad žinot bendrauju tik su šančiškiais, nors jie ir išsikėlę kitur. Bet kažkada vaikystėje dukra pajūryje pabrėžė, kad ji iš Žemųjų Šančių, tai man buvo labai gražu.

20. Ne. Bendravom ir į šokius vaikščiojom, būdavo ir vaikinų iš kitur, bet niekada niekas taip nevadino.

21. Ne. Mes laisvai kalbėjom rusiškai, tai susikalbėdavom. Ateidavo, paprašydavo obuolių, bet niekada patys be leidimo nelysdavo. Netrukdė mums tos kareivinės, atrodė, kad taip turi būti. Karo metu ten buvo belaisviai, tai mamos mums vaikams pridėdavo maisto ir jiems nunešdavom. Už tai jie mums medinių žaisliukų duodavo. Matyt kokie nagingesni pagamindavo. Kadangi maistą nešdavo tik vaikai, tai jie taip įsigudrindavo atsidėkoti. Suaugusieji bijodavo, o mes ne. Bet sargybiniai nieko mums nesakydavo.

22. Kad nieko neliko. Žydai dingo kai aš maža buvau. O kiti išvažinėjo vėliau, sovietmečiu. dabar atsirado čigonų. Jie gavo butus ir apsigyveno čia. Eidavo ir vogdavo jau senais laikais.

23. Ne. Per daug įaugę viskas.

INTERVIU

RESPONDENTAI NR. 2, 3

Anketiniai duomenys apie pateikėją

- I. Elena Medzevičienė;
- II. Gimimo data 1932 m., Žemieji Šančiai;
- III. Vytarto 18, Žemieji Šančiai;
- IV. Pensininkė, buv. „Drobės“ buhalterė

Anketiniai duomenys apie pateikėją

- I. Jūratė Pikturienė (merg. Medzevičiūtė);
- II. Gimimo data 1961 m., Žemieji Šančiai;
- III. Vytarto 18, Žemieji Šančiai;
- IV. Vidurinis.

(Šiame interviu dalyvavo dvi respondentės: mama ir dukra. Kadangi abi moterys dėl amžiaus patenka į šiam tyrimui reikalingus amžiaus rėmus, buvo įdomu išgirsti dviejų kartų atstovių pasakojimus)

1. *Elena*: Visas gyvenimas čia prabėgo. Vienam darbe pradirbau 40 metų. Taip ir gyvenau. Darbas, namai, trys vaikai, tėvai nusenę.

Jūratė: Aš irgi čia pragyvenau visą gyvenimą, mokyklą lankiau.

2. *Elena*: Tai jau gimiau čia.

3. *Elena*: Nu rajonas, tai žinot, labai pasikeitė. ***Į gerą ar į blogą?*** Į gerą. Pristatė naujų namų, o anksčiau lūšnelės buvo. Čia per 20 metų taip atsistatė. Kai leido žemes atsipirkti. Ir pasikeitė rajonas. Ir ačiū Dievui. Nes seniau mano bendradarbis sakydavo, kad pasižiūri nuo kalno ir galvoja, kad jei kiltų gaisras, tai visi Šančiai sudegtų – nameliai vienas prie kito.

4. *Elena*: Tai dabar geriau gyventi. Tada „vežė“. (*respondentė pasakoja apie bandymą išstremti. Kadangi, pasakojimas nesusijęs su tyrimu, tai nebus pateiktas.*) Dabar kur kas geriau gyventi.

Jūratė: ir dabar ir tada buvo gerai gyventi. Tik gerai, kad uždarė tuos visus fabrikus. Nes oras užterštas buvo, Nemunas net žalias būdavo nuo chemikalų.

5. *Elena*: dabar jau gražu. Va mano namas buvo vienas kambariukas, žvejų namelis. Pradžioj šitam rajone ir tebuvo tik vienas šitas namelis.

Jūratė: Pradėjo pardavinėti žemes, prasidėjo statybos ir pristatė priestatų. Kaip diedukas pasakojo, čia buvo labai daug parduotuvyčių, nereikėjo į centrą važiuot. Rajonas labai

geras, šalia centras, infrastruktūra gera. Sklypų prie Nemuno kaina prilgsta sklypams Žaliakalnyje. O dėl siaurų gatvelių, tai nėra jos tokios jau ir siauros.

6. *Jūratė*: Nemunas. Viskas vykdavo prie Nemuno. Mes vaikai ten žaisdavom.

Elena: Visas gyvenimas prie Nemuno būdavo. Moterys ir skalbdavo ten.

7. *Jūratė*: Kad jų čia nėra. Na buvo kino teatras „Taika“.

Elena: Dar buvo „Saturnas“ ir „Lyra“ anksčiau. Dar bažnyčios buvo. Kad daugiau nelabai kas.

8. *Elena*: Yra tų žymių žmonių. Šocikas. Pažįstami jie visi.

Jūratė: Ten gi gyveno poetas Marcinkevičius.

9. *Jūratė*: Taip, turim.

10. *Jūratė*: Dabar tai nieko. Žole užsodinom. Žemė smėlinga. Kad kažkas augtų, reikia kasmet žemę gerinti.

Elena: Va mano tėtis senais laikais augino rožes. Vos nusipirko namą užveisė rožyną, vesdavo visokias rūšis. Iškirto sodą ir rožem užsodino. Visi žinojo mūsų namą kaip rožyną.

11. *Elena*: Gerai sutariam. Ten kur daugiabučiai, tai gal žmonės ir ne taip bendrauja, o mūsų gatvėje visi kaip šeima esam.

Jūratė: Kad neįmanoma nesutarti. Čia gi visos kartos kartu užaugo. Mama, aš, dukra mano. Tai čia visi mes kaip giminės. Visi žino kas pas ką atvažiuoja.

12. *Jūratė*: Labai jaučiasi. Vos tik ateina svetimas, iškart klausia kur ir pas ką eini. Tai ir atrodo, kad kabinasi. Bet čia nesikabinimas, o savigyna. Tai ir tas bendruomeniškumas jaučiasi, nes visi vienas kitą pažįsta, žino. Kažkada pas dukrą atvažiavo vaikinai, tai jį sustabdė ir klausia pas ką važiuoji. Kad nebūtų landžiojama ir važinėjama. Visi juk vienoj mokykloj mokosi, tas bendravimas toks artimas tampa. Ir visi senbuviai, iš kartos į kartą. Mažai naujų atsikrausto. Namas iš kartos į kartą atitenka.

Elena: tik priestatus pasistato, pasiremontuoja ir gyvena.

13. *Jūratė*: Ne. Kiekviena gatvė ir yra kaip bendruomenė. **O tokios kaip organizacijos?** Kad ne. Vienas kitam ir taip padedam. Žinau kad kitoj gatvėj jie ten organizuojasi ir bendrus vakarus ir Naujus metus kartu švenčia.

Elena: Kai šalia gyveni, tai ir padedi vienas kitam.

14. *Jūratė*: Kad jų nelabai ir vyksta. Gal ten prie bažnyčios kažkas. Mama per sena jau eiti, o aš ir nevaikštau. Gal nėra kažkokio organizatoriaus.

15. *Elena*: Taip kalba, tie kurie čia negyveno.

Jūratė: Tai vat mama liepdavo saugotis kareivių, o dabar tai ir to nebereikia. Nėra ko bijoti. Čia tave labiau saugo. Tiek mamos laikais, tiek mano laikais vaikinai labai

saugodavo vietines merginas. Ir dabar šitas vyksta. Ir jei kas įvyksta, tai greit visi viską išsiaiškina. Net policija sako, kad Šančiai yra pats saugiausias rajonas, nes net jiems nespėjus įsikišti jau viskas būna išsiaiškinta.

16. *Jūratė*: Tegul sako. Aš žinau, kad taip nėra. Kas negyvena, tas taip kalba.

17. *Jūratė*: Nesijaučia.

18. *Jūratė*: Tai yra tas, kad kiekvienas Šančių vaikinai ar mergina mokės už save pastovėti. Taip yra ugdoma. Vaikinai mokydavo kaip apsiginti. Tai vat šančiškiai yra aršesni. Bet ne iš tų paskatų, kad pulti, bet tiesiog gintis.

19. *Jūratė*: Visada pabrėžiu.

20. *Jūratė*: Teko.

Elena: anksčiau teko, dabar gal jau taip nebevadina.

21. *Jūratė*: Labai negerai jautėmės. Vien dėl to, kad buvo puldinėjimas, plėšikavimas. Teko ir bėgti nuo jų.

Elena: Tai jie ir plėšikaudavo ir lysdavo pas mus. Visko būdavo. Žmonės rakindavosi nuo jų.

22. *Elena*: dabar jau nebėra. Anksčiau buvo lenkiškai kalbančių, bet jie lietuviai buvo.

Jūratė: Nebent karininkų šeimos. Bet mes su jais nelabai bendravom irgi.

23. *Elena*: Jokiais būdais.

Jūratė: Ne. Jokio kito rajono nėra, kuris man patiktų. Juk čia ir poilsinė zona yra ir šalia miesto.

INTERVIU

RESPONDENTAI NR. 4, 5

Anketiniai duomenys apie pateikėją

- I. Saulius Navickas;
- II. Gimimo data 1948 m., Vilkija;
- III. Vytarto 11, Žemieji Šančiai;
- IV. Nebaigtas aukštasis, dab. Stalius

Anketiniai duomenys apie pateikėją

- I. Sigutė Navickienė;
- II. Gimimo data 1949 m., Kaunas
- III. Vytarto 11, Žemieji Šančiai;
- IV. Vidurinis, pensininkė.

(Šio interviu metu buvo apklausti vyras ir žmona. Įdomu tai, kad vienas respondentas Žemuosiuose Šančiuose gyveno nuo pat vaikystės, o antra respondentė atsikėlė tik ištekėjusi)

1. *Saulius*: 62 metus.

Sigutė: oi apie 40 metų, kai tik ištekėjau.

2. *Saulius*: Tai tėtis čia nusipirko namą, geležinkelietis buvo, dirbo Kazlų Rūdoj, bet kažkodėl namą čia nusipirko

3. *Saulius*: Labai pasikeitė. Naujų namų prisistatė daug, išsisluoksniavo visi. Anksčiau mes čia visi daug maž lygūs buvom. Pagal darbo vietą. Pavyzdžiui, kas mėsos kombinate dirba, tas geriau gyvena, šaltkalviai prasčiau ir taip toliau.

4. *Saulius*: Dabar geriau gyventi. Tada labai užterštas oras buvo.

Sigutė: ir dabar žiemą pas mus oras užterštas. Namai netoli vienas kito, kūrena kietu kuru, tai visur aplink dūmai iš kaminų rūksta.

5. *Saulius*: Aš čia kaip namie, niekas čia ne siaura. Savas kraštas, taip turi būti. Juk kitaip čia net nesu matęs. Tie namukai kad ir maži, bet jie visada pilni buvo. Dabar jau ištuštėję šiek tiek. Sandėliukai ir tie buvo užimti. Žmonės iš kaimų bėgo čia.

Sigutė: Tai juk čia buvo darbininkų rajonas, tai ir ta mūsų gatvė buvo tik pėsčiųjų takas. Pati neseniai sužinojau, kad žmonės davė po gabaliuką daržo, kad ją praplatinti ir padaryti pravažiuojamą. Aš pamenu kai pirmą kartą šitam rajone apsilankiau šešiolikos metų būdama, tai čia visur buvo smėlis.

6. *Saulius*: Nemunas. Pakrantėj Nemuno visas gyvenimas prabėgo. Nebuvo turbūt tokio kuris nemokėtų plaukti ar čiuožinėti su pačiūžom. Kai vaikas būdavau, tai iškart ryte atsikeli ir bėgi tiesiai į Nemuną. Ir dabar kurią dieną nueinu žuvauti.

Sigutė: Čia ir pliažas buvo, smėlis kaip prie jūros. Ir dabar yra, bet jau nebe taip. Pėsčiųjų takas padarytas, tai pasivaikščioti smagu.

7. *Saulius*: Nelabai kas čia lankytino yra. Viskas buvo prie Nemuno. Ir dar ant Napoleono kalno joninių šventės būdavo. Mes savoj pusėj švėsdavom, „jiesiokai“ kitoj, bet bendrai upėj degančius fakelus leisdavom. Labai gražu būdavo. Laužus kūrendavom.

8. *Sigutė*: Smoryginą tai visi žino. Visi gražiausi vyrai ir aktoriai iš Šančių (juokiasi).

Saulius: Iš čia labai daug sportininkų yra. Vanago knygą perskaičiau, tai ten apie pažįstamus rašo visokius, tik apie mano 7 vidurinę nieko neparašė.

9. *Saulius*: Turim va šiek tiek. Senais laikais čia ir kiaules laikė.

10. *Saulius*: Daržiukas šioks toks yra. Pomidorą kokį užsiauginam. *Žemė nėra smėlinga?* Smėlinga. Juk kažkada ir potvyniai užsemdavo. Bet patręši ir užauga. Juk sakau, kad čia kiekvienas kiemas laikydavo kiaules, vištas. Šitoj gatvėj ir karvę turėjom.

11. *Saulius*: Labai gerai. Jokių problemų.

Sigutė: Smalsios labai kaimynės. Bet reikia su kaimynais vis tiek sugyventi gražiai. Gal aš skiriuosi nuo kitų, nes ne čia gimus ir augus. Bet mes visi viską žinom vienas apie kitą.

12. *Saulius*: Anksčiau labiau jautėsi. Dabar kažkaip nebėra to bendruomeniškumo.

Sigutė: nėra čia to bendruomeniškumo. Moterys „pletkavoti“ mėgsta. Vyrams, aišku, paprasčiau.

13. *Sigutė*: Yra ta bendruomenė. Yra „Moterų krizių centras“, „Marijos legionas“ kur rožančių kalba, bet man ten nepatiko. Šiaip yra bendruomenė, kuri lanko ir senukus, ir alkoholikus ir neįgalius žmones. Dar yra „Pagyvenusios moters veiklos centras“.

Saulius: Yra. Yra ir pensininkų bendruomenė. Tik aš dar neturiu laiko, vis dar dirbu ir nesijaučiu tuo pensininiku labai.

14. *Saulius*: Kad nelabai kas vyksta čia. Daugiau Panemunėj kas vyksta.

15. *Saulius*: Labai saugūs. Pasakoja, kad visko čia būna. Buvo vagysčių anksčiau, kai netoli gyveno daugiavaikė šeima, bet išsikėlė kitur.

Sigutė: Visko būna. Ir muštynių teko matyt visai šalia namų. Vietiniai vaikinukai su viljampoliečiais susimušė. Taip kad visko būna, bet visur taip.

16. *Saulius*: Girdėjau tokių. Bet mes kaip savi gyventojai, tai mums niekas čia nebaisu.

Sigutė: Pasakai kam nors, kad esi iš Šančių, tai pirmiausia bijo. Klausia kaip tu ten vaikštai, kaip tu ten gyveni. Juk „banditų“ kraštas. Na yra jų, bet kad visur jų yra.

17. *Sigutė*: Na aš „ateivė“ esu kaip mane vadina kaimynai, nes ne vietinė. Tai matyt kažkuo skiriuos. Va kai su vyru susėda jie visi šančiškiai, tai neturiu aš ką ir pasakyti (juokiasi)

Saulius: Mes juk visi vietiniai čia, bendrų prisiminimų turim.

18. *Saulius*: Kad manau mes visi vienodi.

Sigutė: O man atrodo, kad čia visai kitas mentalitetas žmonių. Kiek žinau kituose rajonuose yra visokie veiklos centrai, turi programas, o čia susirenka tik papletkavoti.

19. *Saulius*: Tai žinoma pabrėžiu. Su pasididžiavimu pasakau, kad iš Šančių.

20. *Sigutė*: O tai jie tai su pasididžiavimu save „šančovskais“ vadina, o kiti neigiamai taip atsiliepia.

21. *Saulius*: Gražiai su kareiviais sutarėm. Vieną kartą teko matyti konfliktą pliaže kaip rusų kareivis su vietiniu susikonfliktavo dėl merginos. Tai „šančiokai“ davė į „skudurus“ (juokiasi)

22. *Sigutė*: Rusų nebėra. Jie čia nuomavosi, tai išsikėlė atėjus Nepriklausomybei.

Saulius: Čigonų yra, bet jie gyvena toliau truputį.

23. *Saulius*: Tikrai ne. Bute tikrai gyventi nenorėčiau.

Sigutė: Ne, pripratau jau čia gyventi. Kai susitvarkys bus labai geras rajonas. Ir dabar gerai. Upė, gamta, paukščiukai čiulba.

INTERVIU

RESPONDENTAS NR. 6

Anketiniai duomenys apie pateikėją

- I. Birutė Šestakovienė;
- II. Gimimo data 1937 m., Girininkų km, Kauno r.;
- III. Sandėlių 8, Žemieji Šančiai;
- IV. Spec. Vidurinis

- 1. Nuo 1947 metų.
- 2. Mane dar vaiką čia atvežė gyventi. Šitam name mažą kambariuką nupirko tėtis iš žydo tokio. Jis buvo pilnas nuomininkų. Sesuo studentė buvo. 11 metų už mane vyresnė, tai pas ją ir apsigyvenom. Čia ir į mokykląėjau.
- 3. Pasikeitė. Ypač dabar pasikeitė. Šita gatvė (*Sandėlių*) buvo tokiais akmenimis grįsta. Per ją tankai važiuodavo iš fabriko. Tai kažkaip nemalonu būdavo. Ir tiltą pastatė. O paskui troleibusai atsirado, nes anksčiau tokie mažiukai autobusiukai pilni važinėdavo.
- 4. Sovietmečiu iš pradžių buvo sunku labai. Tėtis miltus veždavo į miestą parduoti iš kaimo, bet nebuvo tilto, tai tekdavo su valtele plukdyti. Paskui pakabino beždžionių tiltą, tai lengviau pasidarė. Bet vis tiek čia gerai buvo. Daug veiklos turėjom. Aš sportavau. Visokius kokius tik galėjo sportus lankiau. Ir chorą lankiau.
- 5. O man visai patinka. Ypač ten Kranto gatvėse. Taip jauku. Visai primena kaimą.
- 6. Anūkės mėgo labai eiti į Aukštuosius Šančius, prie Dariaus ir Girėno paminklo. Paskui eidavom prie Nemuno, šuniuką nusivesdavom, mėtydavom jam pagaliuką, tai atnešdavo. Tik labai nešvarus Nemunas buvo nuo tų visų fabriků. Dabar tai mėgstu eiti į Šančių kapines aplankyti. Tik labai jau jos netvarkingos.
- 7. Kad nelabai ko čia ir yra. Nebent bažnyčia.
- 8. Iš čia gi Fansiliai kilę. Labai daug žemių turėjo ir paskui jas išpardavė.
- 9. Turiu.
- 10. Nu taip. Pasodinau jurginus, svogūnus, bulves. Žirniai jau išdygę, braškės. Gėlynų daug. ***O sovietmečiu gyvuliukų nelaikėt?*** Tai čia netoli dar viena mano sesuo gyveno, tai jie laikė ir kiaulę ir karvę. Dabar kažkur netoli girdžiu kalakutus. Matyt augina.
- 11. Mano kaimynai labai geri. Sugyvenam labai gerai visi. Nuo senų laikų visi kaimynais esam.

12. Žinokit nelabai. Man kažko trūksta. Vieniša jaučiuos. Išeinu su šuniuku pavaikštau ir viskas. Taip norėtusi pasidaryti kokį kampą su šventais paveikslėliais, kad susieiti visi pasimelsti kartais. Kaip kaime būna. Bet nėra to.
13. Tai mūsų visa bendruomenė klebonas. Suorganizuoja visokių renginių jis.
14. Tai vat lankau tą „juozapinę“ (*Pagyvenusios moters veiklos centras*). Mūsų vadovė Almantė paorganizuoja kokių paskaitų, maistą padalijam senukam, koncertų kokių nors būna. Ir aišku bažnyčioj visko vyksta. Dabar vakarinės gegužinės pamaldos gražios vyksta.
15. Taip.
16. Nežinau tokių. Nėra taip. Va vakar priešais namus susirinkę kokie 5 bernai ir viena mergaitė kažką mėjo, dunda. Išsigandau kad kokio lango neišdaužtų, išėjau ir sakau: vaikai, netriukšmaukit, dar ką nors netyčia sudaužysit. Tai jie atsiprašė gražiai ir nuėjo savo keliais.
17. Žinot, Žaliakalnis yra Žaliakalnis. Nueidavau pas seserį ten. Tai vat ten eidavom ir į kavinukes, ir bažnyčioj kažkaip viskas ten gerai. Ir žmonės kitokie. Aukštesnis lygis.
18. Tai tuo ir skiriamės, kad mes iš darbininkų, o Žaliakalnis iš elito. Be to dabar mes atskirti esam, kai „nuėmė“ pirmą troleibusą. Labai retai važiuoja autobusai.
19. Aš tai visada pabrėžiu.
20. Vaikystėj teko. Dabar jau nebe.
21. Nekildavo jokių problemų. Mes jų net nepastebėdavom. Kažkada kai paauglės buvom, tai pakalbino jie mus, mes išsigandom, o jie mums rėkia, kad merginos nebijokit. Man kažkaip atrodo, kad net saugiau būdavo mums taip šalia jų. Nors aš ir dabar nebijau. Matyt iš vaikystės tas atėję.
22. Vienoj vietoj atveža pieną pas mus ir ten yra keli rusai. Ir jie nekalba lietuviškai. Tai aš su jais rusiškai pasikalbu, tai jie skundžiasi, kad su jais rusiškai niekas nenori kalbėtis. O aš pasikalbu. Man patinka. Dar yra čigonų. Bet ir su jais gerai sutariu. Čigoniukai vaikai visai mandagūs ir malonūs.
23. Ne. Kad ir kokie tie Šančiai, bet vis tiek man čia gerai.